

Yazar/Author

Yasin AVCI* Emre ARSLANTAŞ**

Makale Adı/Article Name

Pozitivizm ve Post-Pozitivizm Kısacasında Uluslararası İlişkiler

International Relations in the Grip of Positivism and Post-Positivism

ÖZ

Sosyal bilimlerin görece geç bir disiplini olan Uluslararası İlişkiler (UI) kuruluşundan itibaren pozitivist bir hüviyete sahip olmuştur. Bu hüviyetin en açık göstergesi ana akım UI teorilerinin pozitivist varsayımlar üzerine bina edilmesi kadar disiplinin tarihi anlatısında araçsallaştırılan büyük tartışmalarda tarafların bilim ile kastettiklerinin pozitivist bilim felsefesi olmasıdır. Dolayısıyla UI'nin son büyük tartışması olan Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmasına kadar disiplinin pozitivist bir hegemonyanın tahakkümünde olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu durum UI mensuplarının doğa bilimlerinin yakaladığı öngörü, evrensellik ve genel-geçer bilgi üretme başarısını UI'de de yakalama isteği kadar, bir sosyal bilim disiplini olarak UI'nin bilimselliğini kanıtlama çabasının da sonucudur. Bu bakımdan I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve II. Dünya Savaşı sonrasında da bilimsel otonomisi ile özerkliğini ispat etmeye çalışan UI'de, kuruluşuna kodlanan pozitivist bilim felsefesi Davranışsalcılık ile altın çağını yaşamıştır. Ancak pozitivist UI ve teorilerinin disiplinde yarattığı devlet-merkezcilik, batı-merkezlilik ve iç-dış, anarşi-hiyerarşi şeklindeki suni dikotomilere bağlılık gibi sorunlar 1980'li yıllarla birlikte pozitivizmin eleştirilmesine, UI'de de post-pozitivist bir gündemin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Post-pozitivizmin bahse konu pozitivist hegemonyayı aşım aşamadığı ya da ne ölçüde aştığı önemli bir sorundur. Tüm bu noktalardan hareketle UI'nin pozitivizm ve post-pozitivizmin arasında kalmış durumunun irdelendiği bu çalışmada, ilk olarak pozitivizmin ardından da post-pozitivizmin UI ve teorileri nezdinde yarattığı sonuçlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pozitivizm, Post-pozitivizm, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası İlişkiler Teorileri

ABSTRACT

International Relations (IR), a relatively late discipline of social sciences, has had a positivist identity since its establishment. The clearest indicator of this identity is that mainstream IR theories are built on positivist assumptions, as well as the positivist philosophy of science that the theories mean by science in the great debates that are instrumentalized in the historical narrative of the discipline. Therefore, it is possible to argue that the discipline was dominated by a positivist hegemony until the Positivism-Postpositivism debate, which was the last great debate of IR. This situation is the result of IR members' desire to achieve the same success in IR that natural sciences have in producing foresight, universality and general knowledge, as well as their efforts to prove the scientific nature of IR as a social science discipline. In this regard, positivism experienced its golden age with Behaviorism in IR, which was founded after the First World War and tried to prove its autonomy with its scientific autonomy after the Second World War. However, problems such as state-centrism, western-centrism and adherence to artificial dichotomies such as domestic-foreign, anarchy-hierarchy, created by Positivist IR and theories in the discipline led to the criticism of positivism and the emergence of a post-positivist agenda in IR in the 1980's. It is an important question whether or to what extent post-positivism, which emerged in such an epistemic and political atmosphere, can overcome the positivist hegemony in question. Based on all these points, this study examines the situation of IR stuck between positivism and post-positivism, and focuses first on the results of positivism and then post-positivism on IR and its theories.

Keywords: Positivism, Post-positivism, International Relations, International Relations Theories

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, yasinavci@selcuk.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, emre.arslantas@selcuk.edu.tr

Extended Abstract

The main purpose of this study is to examine the consequences of the positivism/post-positivism debate, which is the last great debate of the International Relations (IR) discipline that started in the 1980s. There are two main reasons for adopting such a goal within the scope of the study. First of all, while we were in the last great debate period, it was claimed that first IR theories and then IR came to an end. Therefore, these claims about the end of IR, which coincides temporally with the period of the positivism/post-positivism debate, require examining the expansions or scientific blockages created by the last great debate in terms of IR. Secondly, some established problems such as Western-centrism, which are used to justify the claims about the end of IR, are problems that both positivism and post-positivism cause or cannot overcome. Therefore, it is possible to see the claims about the end of IR and the consequences of the last great debate on the discipline as related. For this purpose, the study first examined the results of positivism and then post-positivism in terms of IR and its theories. For this purpose, the historicist and hermeneutic method was adopted in the study. As it is known, in IR, positivism is generally perceived as equivalent to empiricism and only as a method. However, positivism, which is a result of the Enlightenment, is a philosophy of science and has ontological and epistemological commitments as well as methodological commitments. As a matter of fact, within the framework of these commitments, positivism has produced some serious consequences such as IR becoming state-centric, status quo and ahistorical. An important reason for this positivist stance, which has been coded into the discipline since its establishment, is the effort of IR to prove its scientific maturity as a social science discipline that emerged relatively late. Because, according to the general idea that cannot be broken today, positivism is understood as science. However, as a result of every important break in political history creating an epistemic change in IR, the end of the Cold War brought about the beginning of questioning of positivism in IR. Post-positivism is not a uniform philosophy of science like positivism, and as a matter of fact, it is an umbrella concept. However, within the scope of the study, the consequences of post-positivism in terms of IR and its theories were examined categorically. The conclusion that emerges is that positivism and post-positivism cause similar scientific blockages in IR in different ways. For example, both philosophies of science comprehend the ontologies of IR incompletely and fall into similar epistemological fallacy with the same anthropocentric character. So much so that these two philosophies of science reduced reality to how to obtain knowledge about it, and conditioned the acquisition of knowledge of reality on its being felt or spoken by humans. However, reality always has an objective dimension that does not have to worry about being known by humans, and the fact that it is not known by humans for the moment does not harm its reality. In summary, let alone claiming that the positivist hegemony in the discipline has been liquidated as a result of the post-positivism/positivism debate, the conclusion reached as a result of the study is that post-positivism has caused damage similar to the damage caused by positivism in IR. Based on all these points and in the light of the findings obtained; in the conclusion part of the study, some suggestions have been developed in order to free IR from the trap of positivism and post-positivism. First of all, by moving away from the agenda of the Positivism/Post-positivism debate, in which an epistemological debate about ontology is carried out and ontology is reduced to epistemology by both sides, issues such as the agent-structure debate, which prioritizes ontology, should be more on the agenda of IR. Because it is futile to focus on the knowledge of reality and the methodology of acquiring knowledge about reality without discussing the nature, scope, essence, form, intransitive and transitive dimensions of reality. As a matter of fact, important established problems of IR, such as state and Western centrism, masculine structure, status quo nature, are ontological problems, not epistemological or methodological. Secondly, while positivism and post-positivism have caused the same scientific obstruction in IR in different ways, the primary goal for members of the discipline to overcome this situation should be to bring alternative philosophies of science that can “really” make a difference to the agenda. Therefore, it is a necessity to bring to the agenda philosophies of science that have different ontological perspectives and that can change the course of IR to date. Because, in the trio of ontology, epistemology and methodology, each of which is related to the other, ontology and ontological difference have a priority that will create the main distinction between philosophies of science. As emphasized in the scope of the study, positivism and post-philosophies of science that stand out in the

social sciences in general, but are either excluded from the IR or have just begun to be discussed, are dialectical materialism and Critical Realism. In summary, there is a need in the discipline for a philosophy of science debate on the basis of ontology, which will be done by differentiating in the real sense, not by appearing to be different and sharing, as in the Positivism/Post-positivism debate. Based on all these points, the importance of talking about a post-postpositivist period for IR and opening the discipline to the agenda of new theoretical discussions becomes evident.

Giriş

Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplini kuruluşundan itibaren pozitivist bir hüviyete sahip olmuştur. Nitekim Uİ'nin tarihi anlatısı noktasında pedagojik amaçlarla işlevselleştirilen Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışması hariç tüm büyük tartışmalarda pozitivistliğe dair herhangi bir var oluşsal tartışma yürütülmemiştir. Öyle ki İdealizm-Realizm tartışmasında Realizm bilimsel bir teori olduğu iddiasını ampirik gerçekliğe odaklanması üzerinden payandalandırmış, Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışmasında ise Davranışsalcılık bilimde yöntemsel tekliği savunarak doğa bilimlerinin pozitivist bilim felsefesini Uİ'ye ithal etmeye çalışmıştır. Paradigmalar-arası tartışmada ise öne çıkan Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm “yapısal determinist” bir teori inşa etmeye çalışarak disiplinin pozitivist çerçevesi içinde hareket etmiştir. Büyük tartışmalarda pozitivistliğe yönelik bu içselleştirici tutumun en önemli nedenleri arasında Uİ'nin genç bir sosyal bilim disiplini olarak “bilimsel” rüştünü ispatlama gayesi bulunmaktadır. Zira günümüzde de hala tam olarak kırılmayan bilim-pozitivizm metonimisi sosyal bilim disiplinlerini doğa bilimlerinin bilim felsefesi olan pozitivistliğe yakınlaştırmaktadır. Ancak 1980'li yıllardan itibaren pozitivist Uİ post-pozitivist yaklaşımlarla eleştirilmeye başlanmış ve disiplinin son büyük tartışması olan Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışması başlamıştır. Dolayısıyla günümüzde son büyük tartışmaya ilişkin üç ihtimal söz konusudur. Bunlar; Uİ'deki pozitivist hegemonyanın post-pozitivizm tarafından kırılmış olduğu, aksine bu hegemonyanın kırılmamış olduğu ile post-pozitivizmin pozitivistlik temelinde ve Uİ nezdinde benzer bilimsel sorunlara yol açtığıdır.

Tam da bu tartışma dönemi içerisindeyken önce 2013'te Uİ teorilerinin ardından da 2015'te bizatihi Uİ'nin sonunun geldiğine yönelik iddiaların disiplinin hatırı sayılır dergilerinde tartışılmaya başlanması bu ihtimallerden sonuncusunun daha geçerli olabileceğini göstermektedir. Bir başka anlatımla post-pozitivizmin farklı yollardan Uİ için benzer bilimsel sorunları yaratmış olduğu ihtimali daha fazla anlam kazanmaktadır. Çünkü bu iddia son tartışma dönemindeyken ortaya atılmış yani zamansal bakımdan Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışmasına denk gelmiştir. Bununla birlikte bu iddianın temellendirmesi için ortaya konan disiplinin Batı merkezliği ile maskülen yapısı gibi sorunlar pozitivistlik ile post-pozitivizmin Uİ teorilerinde yarattığı ortak sonuçlardır. Dolayısıyla bu çalışmanın başlıca iddiaları; post-pozitivizmin pozitivist Uİ'yi aşamadığı, farklı yollarla pozitivistliğin yarattığı bilimsel sorunları yarattığı ve disiplinin post-postpozitivist döneme geçmesinin gerekli olduğudur. Tüm bu noktalardan hareketle çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde pozitivist bilim felsefesi ile Uİ teorileri nezdinde yarattığı sonuçlar incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde bir çatı kavram olan ve dolayısıyla teorik çeşitliliği bulunan post-pozitivist Uİ teorilerinin ortak noktaları, Uİ'de yarattığı sonuçlar ve eleştirisi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Uİ için son tartışma ile içine düştüğü kısıktan kurtulmak adına yapılması gerekenler sıralanmıştır. Ez cümle, post-postpozitivist bir Uİ gündeminin gerekliliği çalışma neticesinde ulaşılan sonuçtur.

1. Pozitivizmin Uluslararası İlişkiler ve Teorileri Üzerindeki Etkileri

Tarihsel ve felsefi kökeni bakımından 17. yüzyıla kadar geriye götürülebilen pozitivizm, gerçeklerin tek olası nesnesinin bilgi olduğu ve bilimin tek geçerli bilgi biçimini sağladığı inancı üzerine kurulu bir bilim felsefesidir.¹ Aydınlanma Dönemi'nden itibaren sosyal bilimlerin dinin ve felsefenin hegemonyasından kurtarılması/bağımsızlaştırılması sürecinde² doğa bilimlerinde kullanılan yol ve yöntemlerin sosyal olgu, olay ve fenomenlere uygulanması Pozitivizmin sosyal bilimlerde belirmesine sebebiyet vermiştir (Bottomore, 1997: 24-25). Egan'a göre özünde bilimden hiçbir farkı olmadığı kabul edilen pozitivizmin bilim felsefesi olarak ana görevi tüm bilimlerde ortak olan ilkeleri aramak ve bu arama süreci sonunda bulduğu ilkeleri insan hayatına rehberlik etmek için kullanmaktır (Egan, 1998: 115). Bu görev çerçevesinde pozitivizm sosyal bilimlerin genelinde hegemonik bir felsefe haline gelmiştir (Isaeva vd., 2015: 4). Uİ'de ise Smith'e göre pozitivizm kavramsal açıdan üç unsuru çağrıştıracak şekilde kullanılmaktadır: bilimsel bilginin gözlem ve deneye dayandığını belirten ampirizm, bilimin veya bilimsel çalışmanın yürütülmesine yönelik bir dizi kural olarak metodolojik bir yol ve nicelikselleştirmeye duyulan güveni belirten Davranışsalcılık (Smith, 2008: 31). Ancak sosyal bilimlerin genelini etkileyen pozitivizm bahsi geçen üç unsura indirgenemeyecek kadar önemli ve kapsamlı bir bilim felsefesidir. Dolayısıyla, genelde sosyal bilimlerde özelde Uİ bağlamındaki önemini ve yaptığı etkileri kavrayabilmek için pozitivizmin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sabitlerinin irdelenmesi gerekmektedir.

Ontolojik olarak pozitivizm sosyal gerçekliğin varlığını değişmeyen bir gerçeklik olarak öngörmektedir. Pozitivizme göre gerçeklik araştırmacıdan bağımsız bir şekilde varlığını devam ettirmektedir (Moses ve Knutsen, 2020: 77). Pozitivizmin söz konusu ontolojik sabiti soyutun yerine somutu incelemektedir. Başka bir ifadeyle pozitivist ontoloji, sosyal gerçekliği gözlemlenebilir olma ile sınırlandırmaktadır. Böylesi bir sabit; sosyal bilimlerdeki kavram, olgu ve olayların mekanik bir yapıya sahip olduğunu kabullenmeyi beraberinde getirmektedir (Pickard, 2013: 8-9). Bu anlayışla pozitivizm, sosyal gerçekliği insan ile olan ilişkisinden ayırarak, bilen özne ve bilenen nesne arasında keskin ayrımın varlığını (zihin-dünya karşıtlığı) ve bilgiye ancak ampirik yöntemlerle ulaşılabileceğini (fenomenalizm) ileri sürmektedir (Jackson, 2010: 41-70). Epistemolojik olarak pozitivizm, doğa bilimlerine benzer şekilde araştırmacının kendisini araştırdığı nesneden soyutlayarak gözlemlediği gerçekliği ortaya koyabilmesi (objektivizm) ve objektif olarak ortaya konan gerçekliğin diğer araştırmacıların çalışmalarında da ulaşılabilir olması unsurları üzerine kuruludur. Bahsi geçen unsurlar aynı zamanda pozitivizmin özne ve nesne arasında kabul ettiği kesin ve keskin ayrımını, başka bir ifadeyle düalist epistemolojisini öne çıkarmaktadır (Pickard, 2013: 9). Pozitivizmin objektivizm ve düalizm ile nitelenen epistemolojisi, sosyal gerçekliğe dair sistematik bilgilerin ve düzenliliklerin gözlem yoluyla elde edilebileceğini ve bu şekilde yasalar formüle edilebileceğini belirtmektedir (Moses ve Knutsen, 2020: 77). Görüldüğü üzere pozitivizmin ontolojik anlayışının sonucu epistemolojik anlayışına doğrudan yansımıştır.

Metodolojik olarak ise pozitivizm, bilimin ana hedefinin araştırmacının dışında var olan gerçekliğin içerisinde barındırdığı çeşitli düzenlilikleri tanımlamak olduğunu ileri süren natüralist

¹ Pozitivizmin tarihsel gelişimi için bkz. (Kolakowski, 1968); (Hoyle vd., 2009); (Feichtinger vd., 2018); (Steinmetz, 2005); (Hassard, 1993); (Scharff, 1995); (Russell, 2004); (Bryant, 1985); (Bhaskar, 2009); (Hartung, 1945); (Hjørland, 2005); (Banerjee, 2016).

² Sosyal gerçekliğin din ve felsefe üzerinden anlaşılma çabası, Comte'un Üç Hal Yasası'daki sırasıyla teolojik ve metafizik evrelerine tekabül etmektedir (Turner, 2012: 38-40).

yöntemi benimsemektedir (Park vd., 2020: 690-692). Pozitivist bir araştırma, değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla niceliksel yöntemlerin kullanıldığı bir ampirik test sürecine başvurmaktadır. Bu ampirik test süreci sonrasında pozitivistler araştırma konusuyla ilgili genellemelere ve düzenliliklere ulaşabilmektedir (Pickard, 2013: 9). Genelleme ve düzenliliklere ulaşılabilirlik kapsamında pozitivizm, bütün olgu, olay ve fenomenlerin doğa bilimlerinde kullanılan metotlarla kavranabileceğini varsaymaktadır (Yalvaç, 2016: 39). İfade edilen ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sabitlerden hareketle Kolakowski, pozitivizmin doğa bilimlerindeki gerçeklik ile sosyal bilimlerdeki gerçeklik arasında bir farklılığın bulunmaması (fenomenalizm), genel yasalar biçiminde açıklanan anlayışın somut nesnelere içermesi (nominalizm), normatif ve değer yüklü varsayımların araştırmadan dışlanması ve bilimsel bilgiye ulaşmada metodolojik birlik şeklinde açıklanabilecek dört temel kurala dayanan felsefi bir tutum olarak kavranması gerektiğini salık vermektedir (Kolakowski, 1969: 3-8). Kurki ve Wight ise pozitivizmin bilimsel bilginin sistematik gözlemlere dayanması, ampirik testler sonucunda genel yasaların formüle edilmesini sağlayacak düzenliliklere ulaşılması ve gözlemlenebilir olmayan veriden uzak durulması şeklinde belirtilebilecek üç temel sacayağı üzerine kurulu olduğunu iddia etmiştir (Kurki ve Wight, 2013: 22).

Kolakowski ile Kurki ve Wight'ın bahsi geçen tasvirlerinin de gösterdiği üzere pozitivizmin sadece bir yöntem olarak anlaşılmasından ziyade bir bilim felsefesi olarak kavranması gerekliliği sosyal bilimlerdeki konumunun saptanması açısından önemlidir (Yalvaç, 2016: 39). Pozitivizmin bir bilim felsefesi olarak kavranması düşüncesine paralel olarak Hollis ve Smith, sosyal bilimlerin açıklama (explaining) ve anlama (understanding) olarak belirtilebilecek iki entelektüel gelenek çerçevesinde geliştiğini ileri sürerken; ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sabitleri üzerinden pozitivizmi açıklama geleneği içerisinde sınıflandırmıştır. Bir başka anlatımla, açıklama geleneği sosyal dünyayı mekanik bir yapı olarak görerek, neden-sonuç ilişkisine dayanan yasaları bulmayı hedeflemektedir. Açıklama geleneğinin sosyal dünyayı mekanik bir yapı şeklinde görmesi, pozitivist ontolojiye benzer şekilde gerçekliğin doğa bilimlerinde olduğu gibi dışarıdan bir bakış açısıyla incelenmesini mümkün kılmaktadır. Dışarıdan bakış, mekanik bir yapı niteliğine sahip olduğu varsayılan sosyal dünyanın ampirik, niceliksel ve gözlemlenebilir formlarda görüldüğü anlayışı üzerine kuruludur. Söz konusu anlayış, araştırmacının yasa ve düzenlilikleri nesnel bir şekilde açıklamasını öngörmektedir (Hollis ve Smith, 1991). Sosyal dünyayı mekanik yapı olarak görme, nesnel yasaları formüle etme hedefi ve araştırmacının tarafsız konumu gibi unsurlar, Hollis ve Smith'in entelektüel gelenekler sınıflandırmasında pozitivizmi açıklama geleneğinin içerisinde konumlandırmalarına, daha doğru bir ifadeyle pozitivizmi açıklama geleneğinin altında yatan felsefi tutum olarak nitelendirmelerine sebebiyet vermiştir.

Pozitivizmin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabulleri sosyal bilimler açısından çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Her şeyden önce pozitivizm Bhaskar'ın açıkladığı üzere varlığın katmanlardan soyutlanmasını salık veren bir ontolojiyi içermektedir. Pozitivizm sosyal gerçekliği gözleme ile sınırlandırdığı için, açıklamaya çalıştığı olgu, olay veya fenomeni bulunduğu ana hapsederek varlığının katmanlarını göz önünde bulundurmamaktadır. Aynı şekilde pozitivizm, sosyal bilimlerde bilgiyi tarihsizleştiren (ahistorikleştiren) bir epistemoloji ortaya koymaktadır. Pozitivizm gözleme, düzenliliklere ve genellemeye dayanması hasebiyle gerçekliği ortaya çıkaran tarihsel koşulları göz ardı ederek, tarih dışı ve değişime fırsat vermeyen açıklamalar üretmektedir. Bilginin tarih dışı (ahistorik) bir niteliğe bürünmesi aynı zamanda dünyanın ve sosyal gerçekliğin verili olmasını beraberinde getirmektedir. Bu durum araştırmacının araştırdığı konuyla ilgili verili gerçekleri ve düzenlilikleri pasif olarak izleyen, algılayan ve biriktiren bir özelliğe sahip olmasına

neden olmaktadır (Bhaskar, 2009: 64). Pozitivizm özne ve nesne arasında keskin bir ayrımın sosyal bilimler için de geçerli olduğunu varsaymaktadır. Bu ayrım kapsamında pozitivizm, bilginin ahistorik niteliği ve sosyal gerçekliğin verili olması kapsamında normatif unsurlardan bağımsız ve nesnellığe dayanan bilimsellik iddiasında bulunmaktadır. Bunun sonuçları ise araştırma konusunun ampirik olarak ele alınması, değerlerin, normların ve araştırmacının kişisel tercihlerinin araştırma sürecinden soyutlanması çerçevesinde nesnel bilgiye ulaşılabilirlik ve “özne-nesne”, “evrensellik-tikellik”, “gözleyen-gözlemlenen” gibi dikotomilerin sosyal gerçekliği açığa çıkarmada işlevsel bir araç haline gelmesidir (Ashley, 1984: 250; Neufeld, 1993: 55-56).

Bununla birlikte pozitivizm, Aydınlanma Dönemi’ndeki ilerleme fikrinin etkisiyle insan hayatının daha da iyileştirilmesi için sosyal bilimlerde doğa bilimlerinde kullanılan yol ve yöntemlerin kullanılmasını salık vererek, kendisini Smith’in de belirttiği üzere bir “altın standardı” olarak öne çıkarmaktadır (Smith, 2008: 13). Pozitivizm, ilerleme ve bilimlerin birliği anlayışına sahip olması nedeniyle sınanabilir ve kestirimci teoriler geliştirmeyi hedeflemekte ve bir disiplinin bilimselliğini bu tür teorilerin varlığına eşitlemektedir (Yalvaç, 2016: 41). Bu durum sözde bilim nitelendirilmesi yapılan disiplinlerin pozitivizmi içselleştirmesine sebebiyet vermiştir (Avcı, 2017: 44). Sonuç olarak pozitivizm 20. yüzyılın büyük bir bölümünde sosyal bilimlerde hâkim bir bilim felsefi haline gelmiştir (Sobayi, 2021: 10). Pozitivizmin sosyal bilimlerin genelindeki bu hâkim konumu genç bir disiplin olan ve sosyal bilimlerdeki diğer disiplinlerden oldukça etkilenen Uİ disiplinini de şekillendirmesine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte Uİ’nin bağımsız bir hüviyete sahip olmasından itibaren “bilimsel bir disiplin” olarak algılanması da pozitivizmin Uİ’yi şekillendirmesini kolaylaştırmıştır (Aydınlı vd., 2014: 101). Sosyal ve politik dünyayı açıklamayı amaç edinme, uluslararası ilişkilerde düzenliliklerin bulunduğu inancı, uygun metodolojilerin benimsenmesinin uluslararası politikadaki kalıpların kavranmasını kolaylaştıracağı varsayımı ve pozitif ile normatif sorunların birbirinden ayrılabilirliği iddiası, pozitivizmin Uİ’nin hem doğumunda hem de gelişiminde karşılaştığı sorunlara çözüm üretici bir felsefi arka plan olarak belirmesine yol açmıştır (Houghton, 2008: 125-126).

Uİ’de Davranışsalcılığın ortaya çıkması pozitivizmin zirve yaptığı dönem olarak değerlendirilse de disiplinindeki ilk büyük tartışmadan itibaren etkili olan yaklaşımlar pozitivizmi büyük bir oranda içselleştirmiştir. Bir başka anlatımla, Uİ’nin doğumundan itibaren pozitivist hegemonyanın tahakkümü altında olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki ilk büyük tartışma olan İdealizm-Realizm Tartışması isimlendirilmesinden de anlaşılacağı üzere pozitivizmin ontolojik ayrımı olan “olması gereken” ile “var olanı” araştırmaya yönelik farklılaşma üzerine gelişmiştir. Disiplinin kurucu tartışmasındaki taraflar, savaş ve barış gibi uluslararası ilişkilerdeki temel sorunlar ve bu sorunların çözümüne dair farklı analiz parametreleri benimsemiş olsalar da uluslararası ilişkileri açıklama açısından pozitivist yaklaşımlardır (Geller ve Vasquez, 2004: 1-2). İdealist ve Realist yaklaşımların insan doğasına yönelik varsayımları, uluslararası ilişkilerin temel karakteristiği olan anarşiye dair bakış açıları ve barışın devamı için işlevsel olduğunu iddia ettikleri uluslararası örgütlenme ve güç dengesi yaklaşımları, ilk büyük tartışmanın ahistorik ve verili kavramlar üzerine bina edildiğini göstermiştir (Avcı, 2023: 61-64). Spesifik olarak örneklendirmek gerekirse; “insan doğası iyidir ve savaşlar engellenebilir” ile “insan doğası kötüdür ve savaşlar engellenemez ancak kısıtlanabilir” şeklinde ifade edilebilecek olan ve savaş ile insan doğası arasında aynı yoldan farklı sonuçlara ulaşılmasını sağlayan İdealist ve Realist bağlantılar açıkça pozitivist korelasyonlardır. Her iki korelasyonda da insan doğasının sabit ve değişmez, yani verili kabul edilmesi ise bahse konu pozitivist duruşu perçinlemektedir.

İdealizm ve Realizm'in savaşın önlenmesine yönelik verdikleri sınavda başarısız olmaları sebebiyle Uİ disiplininde beliren "bilimsel kriz" sonucunda ikinci büyük tartışma gündeme gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışı, Uİ'nin en önemli gündemi olan savaşın engellenmesi/barış koşullarının sürdürülmesi hususunda disiplinin işlevsiz olarak görülmesine ve sözde/sahte bilim olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1971: 380-382). Bu nitelendirmeden kurtulmak için Uİ mensuplarının bilim ile eşdeğer görülen pozitivizmi kabullenerek içselleştirmeleri ise pozitivizmin disiplinde altın çağını yaşamasını beraberinde getirmiştir. Nitekim ikinci büyük tartışmanın taraflarından biri olan Davranışsalcılığın Uİ'nin bağımsız sosyal bir bilim olduğu, doğa bilimlerinde kullanılan yol ve yöntemlerin disiplini açıklamada işlevsel olduğu ve özne-nesne arasında keskin bir ayrımın bulunduğu varsayımları ile Gelenekselci tarafı oluşturan İdealizm ve Realizm'in ahistorik ve verili kavramlar üzerinden ortaya koyduğu korelasyonlar ile varsayımlar pozitivizmin disiplinde hâkim bilim felsefesi haline gelmesini kolaylaştırmıştır (Aksoy ve Arslantaş, 2023: 118-123). Uİ'de pozitivizmin altın çağının yaşanmasını sağlayan yalnızca Davranışsalcılık değil, bu paradigma ile bilim konusunda uzlaşan, yani bilimi pozitivizm ile eşdeğer gören Gelenekselciliktir. Nitekim disiplinindeki Davranışsalcı etki sayesinde İdealizm ve Realizm pozitivizmi daha da içselleştirerek Neo-Liberalizm ve Neo-Realizme dönüşmüştür. Waever ve Banks'in üçüncü büyük tartışma olarak gördükleri Paradigmalar Arası Tartışma; Neo-Realizm, Neo-Liberalizm ve Neo-Marksizm'in pozitivist varsayımları çerçevesindedir³ (Banks, 1985; Waever, 1996).

Dolayısıyla bahsi geçen üç paradigma, farklı varsayımlara ve dünya anlayışlarına sahip olsa da pozitivizmin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabulleri çerçevesinde Uİ'yi sistem üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Hofmann, 1989: 60; Aksoy ve Kurnaz, 2023: 167). Özetle, üç büyük tartışmaya bakıldığında, ilk büyük tartışmada pozitivizmin ontolojisinin, ikinci büyük tartışmada pozitivizmin metodolojisinin ve üçüncü büyük tartışmada (Paradigmalar Arası Tartışmada) ise pozitivizmin determinist yapısalcılığının gündeme geldiğini ileri sürmek mümkündür. İleride yaşanacak olan Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışmasında ise pozitivist epistemoloji üzerine yoğunlaşılacaktır. Bu kapsamda pozitivizmin 1980'li yıllara kadarki süreçte Uİ'nin karakteristiğini ve içeriğini şekillendirmekten öte domine eden bir bilim felsefesi olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Pozitivist bilim felsefesinin Uİ disiplininin ana akım teorileri olarak kabul edilen Liberal, Realist ve Marksist teoriler tarafından içselleştirilmesi de söz konusu iddiayı teyit etmektedir (Richmond ve Graef, 2012: 62).). Smith'e göre ortaya çıkan sonuç Uİ teorilerinin dört ilke temelinde pozitivizmi içselleştirmesidir: Doğa bilimlerinin metodolojisinin sosyal bilimlerin açıklanmasında da işlevsel olduğunu belirten bilimlerin birliği düşüncesi, sosyal gerçeklik ve değerler arasında kesin ve keskin bir ayrım, sosyal dünyada düzenliliklerin bulunduğuna yönelik inanç ve bilimsel bir araştırmayı diğer araştırmalardan farklılaştıran ampirik doğrulama veya yanlılama yani ampirist epistemolojiye duyulan güven (Smith, 2008: 16).

³ Neo-Marksizm'i pozitivist bir Uİ teorisi olarak nitelendirmek aslında haksız bir ithamdır. Bir başka anlatımla Marksizm pozitivizmin henüz doğumunda "negatif felsefe" olarak adlandırdığı ve kendisine düşman olarak seçtiği siyasal bir bilim felsefesi olan diyalektik-tarihsel materyalizm üzerine bina edilmiştir. Bununla birlikte Paradigmalar Arası Tartışmada Liberalizmin kadim hasmı Marksizm olduğu halde tartışma ağırlıklı olarak Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm arasında yürütülmüştür. Neo-Marksizm'in pozitivist bir teori olduğu iddiası Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm gibi yapısalcı bir yaklaşım ortaya koymasına üzerine temellendirilmiştir. Ancak bu temellendirmede üç teori arasında Neo-Marksizm'in yapı ve yapısalcılık kavrayışının diğerlerinden farklı olduğu göz ardı edilmiştir. Örneklendirmek gerekirse diğer iki teorinin yapısalcılığının karakteristiği verili, ahistorik ve değişmez bir anarşi kurgusu üzerine bina edilmişken, Neo-Marksizm'in yapıya yaklaşımı tarihsel, sosyal ve değişimin imkân ile kısıtlarını ele alan çerçevededir. Marksizm ile pozitivizm arasındaki ilişki için bkz. (Narski, 2006: 21-114).

Tüm bu ifadeler ışığında, pozitivistimin Uİ disiplinine etkilerini sıralamak gerekirse; ilk olarak, pozitivism Uİ’de devlet merkezli bir yaklaşımı hâkim kılmıştır. Pozitivistimin sosyal gerçekliğin parçalarına ayırarak gözlemlenebileceğini ileri sürmesi, devletin temel analiz birimi olarak kabul edilmesine ve devlet davranışlarının incelenmesiyle elde edilecek düzenliliklerin Uİ’nin açıklanmasında işlevsel olduğu anlayışına yol açmıştır. Başka bir anlatımla, uluslararası ilişkiler bir bütün olarak kabul edilmiş ve devlet de bu bütünün bir parçası olarak itibar görmüştür. Ancak bu kabul ve itibar, devletin hem toplumsal ilişkilerden ayrılmasına hem de devlet dışı aktörlerle ilişkilerinin irdelenmesinin kısıtlanmasına neden olmuştur. Pozitivist temayülün Uİ’de temel aktör olarak belirlediği devlet, kolektif çıkar ve hedefler bağlamında rasyonel karar alabilen ve ulusal ve uluslararası siyasi-toplumsal grup/aktörlerden bağımsız verili bir varlıktır (Bostanoğlu, 2008: 90). Bu noktadan hareketle, devlet-merkezli bir söylem üzerine kurgulanan pozitivist Uİ teorileri; Uİ disiplininin bağımsız bir sosyal bilim olduğunu, iç toplum ile dış toplumun birbirinden ayrılabilirliğini ve uluslararası sistemin temel karakteristiğinin içerideki hiyerarşik düzenden farklı olarak anarşi ile karakterize olduğunu varsaymaktadır. Söz konusu varsayımlar soyut, verili, ahistorik ve apolitik bir devlet anlayışının Uİ’ye yerleşmesine neden olmuştur (Yalvaç, 2019: 17-20). Uİ’de hâkim olan bu devlet kavrayışının pozitivism ile bağlantılı bir diğer sebebi de Machiavelli ve Hobbes gibi modern siyaset felsefecilerinin devlet modellerinin disiplin nezdinde zamandan ve mekândan bağımsız olarak benimsenmesidir.

İkinci olarak, pozitivistimin disiplinde hâkim bilim felsefesi olması ile Uİ’nin Batı-merkezli olması arasında açık bir bağlantı bulunmaktadır. Dar anlamıyla Batı-merkezcilik, Uİ’nin genelde Batı özelde ise ABD’nin politik gündemiyle ve Batılı akademisyenler tarafından şekillendirildiğini ifade etmektedir. Batı-merkezliliğin geniş anlamı ise Batı-dışı süreç ve aktörlerin incelenmesi de dâhil olmak üzere disiplindeki konuların Batıya içkin kavramlar ve varsayımlar üzerinden irdelenmesidir (Rumelili, 2014: 202-203). Disiplinin Batıda kurulmuş olması, güç dengesi yaklaşımının 19. yüzyıl Avrupalı büyük güçler arasındaki ilişkilere dayanması, büyük güç politikalarının yüksek politika alanı olarak görülmesi ile kültür ve tarihin etkilerinin göz ardı edilerek uluslararası ilişkilerin evrenselci yönlerinin vurgulanması Uİ’nin Batı-merkezli bir disiplin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte disiplindeki büyük tartışmalarının taraflarının (Pozitivism/Post-pozitivism tartışması hariç) pozitivismi içselleştirdikleri de göz ardı edilmemelidir. Nitekim Hobson’un da ifade ettiği üzere İdealizmin Batılı norm ve kurumlarının yaygınlaştırılması çerçevesinde Batı menşeli uluslararası sistemin devamlılığını sağlama hedefini taşıması ile Realizmin Avrupa merkezli güç dengesinin korunmasına ilişkin kavramlar geliştirmesi ilk büyük tartışmanın taraflarının Batı-merkezli olduklarını doğrulamaktadır (Hobson, 2012: 131-182). Disiplinin epistemolojik merkezinin Avrupa’dan ABD’ye taşınması amacını da içeren ikinci büyük tartışmada Uİ’nin ABD (Davranışsalcı)-Avrupa (Gelenekselci) şeklinde bölünmüş olması, bu tartışmada da Batı-merkezliliğin korunduğunu göstermektedir (Finnegan, 1972: 65).

Paradigmalar arası tartışmada Neo-Realizmin büyük güçler arasındaki güç dengesinin devamına yönelik varsayımlar geliştirerek az gelişmiş ülkelerin sorunlarını görmezden gelmesi, Neo-Liberalizmin karşılıklı bağımlılık tezinin temelini Batılı sanayileşmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin oluşturması ile işbirliği kavramını Batılı devletlerin rasyonelliğine indirgemesi, Neo-Marksizm’in merkez-çevre ayrımını Batı ve Batı dışı şeklinde formüle etmesi⁴ disiplinin Batı-merkezli

⁴ Aslında Neo-Marksizm’in bünyesinde yer alan Dünya-Sistemi Teorisinde merkez, yarı-çevre ve çevre devlet kategorileri Batı ile Batı-dışı dünya ayrımından değil kapitalizmden kaynaklı devletler arası eksenel iş bölümünden türetilmiştir. Ancak böylesi bir iş bölümünün Batı ve Batı-dışı dünya ayrımı ile örtüşmesi yani örneğin merkez

yapısının devamlılığına katkı sağlamıştır (Şatana, 2015: 21; Keohane, 1989: 9; Kaps ve Komlosy, 2013: 237-238). Görüldüğü üzere Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışması hariç disiplinin büyük tartışmaları nezdinde tartışılmaz şekilde benimsenen, yani tartışmaya konu olmayan pozitivist yöntemler, kabuller ve varsayımlardır. Üçüncü olarak pozitivizm, ana akım Uİ teorilerinin problem çözücü bir mahiyette inşa edilmelerine neden olmuştur. “Mevcut ana” odaklanarak var olan bir sorunun çözümüne yönelik varsayımlar sunmayı amaçlayan bu teoriler sosyal gerçekliğe dair araştırmada bazı unsurları *ceteris paribus*, yani sabit kabul etmektedir (Cox, 1981: 129). Araştırma sorunsalına dair hangi değişkenlerin sabit kabul edildiği araştırmacının tercihine bağlı olduğundan bu durum pozitivizmin iddia ettiği gibi nesnellığı değil tarafgirliği yansıtmaktadır. Benzer şekilde problem çözücü teorilerin dünyaya ve sosyal gerçekliğe ilişkin gerçekleri verili olarak kabul ederek yaptıkları, mevcut gerçekliği aşmak değil yalnızca ona dair sorunları çözmeye çalışmaktır. Bu anlamda problem çözücü Uİ teorileri disiplinin statükocu ve negatif aksiyoloji ile güdülenmiş bir yapıda olmasına sebebiyet vermektedir (Avcı, 2023: 56-57).

Örneğin hem İdealizm hem de Realizm, savaş sorununu çözmeyi ana gaye olarak belirlemiş ve sorunun çözümüne yönelik çeşitli stratejiler ortaya koyarak, problem çözücü bir saikle hareket etmiştir (Lake, 2013: 569). Her ne kadar İdealizm savaşların engellenebileceği, Realizm ise ancak kısıtlanabileceği varsayımıyla hareket etmiş olsa da mevcut uluslararası sistem içerisindeki küresel adalet ve refah eşitsizliği gibi pek çok sorun varken yalnızca yeni bir dünya savaşının yaşanmasının engellenmesi/kısıtlanması, bu teoriler nezdinde temel amaç olarak ortaya çıkmıştır. Cox’a göre problem çözücü teorilerin bir diğer amacı da doğa bilimlerinde kullanılan yol ve yöntemlerin sosyal bilimlerde kullanılması salık veren ve nicelikselleştirme ile belirtilemeyecek değişkenlerin sayılarla ifade edilmesini sağlayan pozitivist metodolojinin benimsenmesine yol açmalarıdır (Cox, 1981: 129-130). Dolayısıyla problem çözücü teoriler pozitivist metodolojileri hasebiyle doğal ve verili kabul ettikleri anarşik uluslararası sistem üzerinden hareket ettikleri için uluslararası ilişkilere ve sisteme dair yerleşik norm, kurum, toplumsal ve iktidar ilişkileri ile uygulamalarını sabitleştirerek ahistorik bir bakış açısını beraberinde getirmektedir (Ağcan, 2014, s. 92). Realizmin ve Neo-Realizmin uluslararası sistemi ve devletlerin temel amacını değişmez olarak görmesi bu bakış açısına örnek olarak verilebilir (Ashley, 1984: 234-237). Bu bakımdan yalnızca mevcudu araştırma sorunsalı olarak belirlemekle kalmayıp “olması gereken” üzerine yoğunlaşan eleştirel ve normatif teorilerin Uİ nezdinde gördükleri pejoratif itibar ve “bilimsel olmadıkları” ithamı da disiplindeki problem çözücü teorilerin yaygınlığıyla ilintilidir.

Dolayısıyla pozitivizmin bilimin rolünün değer yargılarında bulunmaktan ziyade sosyal gerçekliği açıklamak olduğu varsayımı sebebiyle Uİ’de normatif unsurların dışlanması Uİ’deki pozitivizmin dördüncü sonucudur. Bu dışlayıcı tutumunun kökeni, Hume’un “olması gerekenin olandan türetilmeyeceği” iddiasındaki olgu-değer ayrışmasına dayanmaktadır (Falk, 1976: 359). Hume’un bu iddiası, sosyal bilimlerdeki disiplinlerin ayrı ve bağımsız birer alan haline gelme süreçlerinde normatif unsurlardan soyutlanmalarını beraberinde getirmiştir. Nitekim Aydınlanma Dönemi’nden itibaren sosyal bilimleri din ve felsefenin etkisinden kurtarma çabası bağımsızlığını yeni kazanan disiplinlerin bilimselliklerini kanıtlamak uğruna pozitivizmi içselleştirmelerine sebebiyet vermiştir. Pozitivizmin içselleştirilmesi ise hem sosyal bilimlerin genelinde hem de Uİ’de “olması gereken” yerine yalnızca “var olanın” incelenmesiyle yetinilmesine yol açmıştır (Bostanoğlu, 2008: 59). Öyle ki, Uİ disiplininin kurucu tartışması olan İdealizm-Realizm tartışması sırasıyla “olması gereken” ile “var olanın” araştırılmasına yönelik isim ayrımını da

---

devletlerin kuzeybatıda, çevre devletlerin ise güneyde yer alması Neo-Marksizm’e yönelik söz konusu ithamın temel sebeplerindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Avcı ve Aydın, 2021: 1-12).

yansıtmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Davranışsalci paradigma ise yalnızca “var olanın” araştırılması eğilimini daha da perçinlemiştir. Dolayısıyla bağımsız bir disiplin olduğunu kanıtlamaya çalışan Uİ, bilimsel olduğunu kanıtlamak maksadıyla normatif unsurları dışlama eğilimi göstermiştir. Özetle pozitivist Uİ’deki görünürlüğünün artması bir taraftan değer yargılı ve normatif unsurların analizlerden dışlanmasına neden olurken, diğer taraftan Normatif Teori’nin gelişmesini sekteye uğratmıştır (Dağı, 2003: 201; Smith, 1992: 489).

Beşinci olarak, pozitivistlere göre bilimin temel amacının düzenliliklere dayanan nedensel açıklamalar üretmek olması, Uİ teorilerinin uluslararası ilişkilere dair genel yasa ve eğilimler üretmelerini beraberinde getirmiştir. Pozitivist bilime isnat ettiği bu amaç; olguların ve olayların doğrusal bir düzenlilik çerçevesinde açıklanmasına sebebiyet vermiştir (Waltz, 1979: 69). Bu durum araştırmacının nedenselliğe dayanan yasa ve eğilimler formüle etmesini teşvik etmektedir. Pozitivist Uİ teorileri, uluslararası ilişkilere dair bazı temel özelliklerin nesnel düzenlilik kalıpları ve yasalar şeklinde ifade edilebileceği konusunda hemfikirdir (Houghton, 2008: 117-118). İnsan doğasının sabit-değişmez şekilde iyi veya kötü olarak değerlendirilmesi, verili anaşinin devletler arasındaki iş birliğine yönelik kısıtlayıcı veya fırsat yaratıcı etkileri üzerine odaklanması, anaşik uluslararası sistemde devletlerin temel amacının varlığını devam ettirmek olduğunun ileri sürülmesi bu durumun örnekleridir. Görüldüğü üzere, pozitivist teoriler bütünü kendisini oluşturan parçalarına indirgeyerek, düzenlilikleri ve yasa benzeri eğilimleri formüle etmektedir. Bir başka anlatımla, pozitivist teoriler Uİ’yi, uluslararası sistemi yani bütünü, birbiriyle etkileşim halinde olan devlet ve devlet dışı aktörlerin, yani parçaların davranışlarında görülen tutarlılıklar üzerinden açıklamaktadır. Bu yaklaşım pozitivist teorilerin uluslararası sistemi ele alırken geleneksel kültürler yerine bir ülkenin gelişmişlik kapasitesine göre güdülenen davranışlarında ortaya çıkan düzenlilikleri temel alarak incelemelerini ve buradan genellemeler yapmalarını sağlamaktadır. Açıklama düzenliliklere dayandığından öngörü de mümkün hale gelmektedir (Shafer, 1989: 55).

Bu kapsamda örneğin Güç Dengesi Teorisi sistemdeki bir devlet veya devlet grubunun aşırı bir şekilde güçlenmesi durumunda diğer devletlerin dengeyi yeniden kurmak için harekete geçeceklerini, Sistem Teorisi ise aynı durumda devletlerin davranışlarına yönelik temel kurallar formüle edeceklerini öngörmektedir (Schweller, 2016: 3-6; Kaplan, 1957). Altıncı olarak, pozitivist bilim felsefesinin nesnel düzenliliklere ulaşma çabası verili, ahistorik ve apolitik bakış açısının Uİ’ye yerleşmesine neden olmuştur. Pozitivism, nesnel ve ampirizmi bilimselliğin kriterleri sayarak tarihi ve mekânı durağan bir niteliğe büründürmektedir. Bu yaklaşım olguların ve olayların açıklanmasında tarihsel sürecin dışlanması, başka bir ifadeyle sosyal gerçekliğin değişimi içeren bir zaman boyutu yerine evrensellik niteliği çerçevesinde ahistorik olarak ele alınmasına sebebiyet vermektedir. Ahistorik bakış, zaman ve mekân ayırımına bakılmaksızın her koşulda geçerli olacak nesnel yasalara ulaşmayı salık vermektedir. Ulaşılan nesnel yasalar, geçmiş ve gelecekteki benzer olgu ve olayları açıklayabilecektir (Prigogine ve Stengers, 1984: 68). Örneğin Realizm, Peloponez Savaşı’ndan günümüze uluslararası sistemin değişmez bir nitelik gösterdiğini ve devletlerin amacının Antik Yunan döneminden günümüze kadar aynı kaldığını iddia etmektedir (Yalvaç, 2011: 74). Görüldüğü üzere, pozitivist bilim felsefesi incelediği araştırma konusuna bir değişmezlik atfetmektedir. Bu durum incelenen olay, olgu veya kavramların varoluş koşulları ile zaman ve mekâna bağlı olarak değişimlerini göz ardı ederek, “verili” gibi kabul edilmelerine neden olmaktadır (Bostanoğlu, 2008: 55).

Buradan doğan esas sorun verili kavramlar ve varsayımların Uİ’nin incelenmesinde sorgulanmayan başlangıç noktaları/öncülleri olarak kabul edilmeleridir. Örneğin İdealizmde

insan doğasının iyi, Realizmde ise kötü olduğu varsayımları değişmez bir nitelik göstermektedir ve bu değişmez/sorgulanmaz varsayımlar söz konusu teorilerin başlangıç noktasına tekabül etmektedir (Fernandes, 2016: 15). Yine anarşi, pozitivist Uİ teorileri tarafından zaman ve mekânın etkilerinden muaf, verili olarak kavranmaktadır (Wendt, 2013: 5-8). Anarşiye ve insan doğasına yönelik bu tutum uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak görülen devletin varoluş koşullarının da sorgulamaksızın, tarihin etkilerinden bağımsık, verili bir şekilde incelenmesine yol açmıştır (Buzan, 2008: 50-51). Verili ve ahistorik bakış açısının bir diğer önemli sebebi pozitivizmin bilimin merkezine deney ve gözlemi yerleştirmesi ve “ideolojiden” arındırılmış bir sosyal bilim anlayışını hâkim kılmak istemesidir. Bunun Uİ’deki yansması ise araştırmacının uygun metotlar kullanarak, kişisel görüşünden, tercihlerinden ve kültüründen etkilenmeksizin araştırma konusunu inceleyebileceğine yönelik inancıdır (Neufeld, 1993: 55-56). Verili, ahistorik ve değer-bağımsız bilgi üretiminin Uİ nezdinde yarattığı tahribatın en önemli yanını, alternatif dünya paradigmalarına yönelik mesafeli duruş oluşturmaktadır. Çünkü tarihsel olanı verili bir şekilde sunmadaki esas amaç onun geçmişini ortadan kaldırmak kadar geleceğini de tasfiye etmek, yani onu mutlaklaştırmaktır. Benzer şekilde insan bilgisinin bir yönü değer-bağımlıyken onu değer-bağımsız olarak sunmak da nesnellik ve evrensellik kisvesi altında var olan düzenin mutlaklaştırılması amacına matuftur.

Yedinci olarak, pozitivizmin objektivizm ve düalizm ile nitelendirilen epistemolojisi Uİ’nin incelenmesinde de suni dikotomilere başvurulmasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki, gözlemlenebilir olgu ve olaylara odaklanma, düzenlilikleri basit kalıplarla ifade etme çabası suni dikotomilerin Uİ nezdindeki görünürlüğünü arttırmıştır. Bununla birlikte bahse konu bu suni dikotomiler, pozitivist Uİ teorilerindeki devlet, güç, ulusal çıkar gibi kavramlar ile verili insan doğası ve anarşik uluslararası sistem anlayışı arasındaki bağlantıları içeren mantık zinciri kurgusunun epistemolojik araçları olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Bir başka anlatımla, “özne-nesne”, “iç-dış”, “anarşi-hiyerarşi”, “yüksek politika-alçak politika”, “olgu-değer” gibi suni dikotomiler, pozitivist teorilerin oluşturduğu mantık zinciri kapsamında değişmez gerçeklik ile değişen/geçici olan arasındaki ayrımı belirtmektedir (George, 1995: 199). Bu suni dikotomilerin bir diğer özelliği ise iki kavram veya olgu arasındaki hiyerarşik eğilimi ortaya koymalarıdır. Örneğin “Kuzey-Güney”, “Batı-Doğu”, “merkez-çevre” gibi suni dikotomilerdeki ilk kavram ikincisine kıyasla daha baskın/güçlü/gelişmiş olanı ifade etmektedir. Bu durum Aydınlanmanın ilerleme kavramından etkilenen pozitivist bilim felsefesinin sosyal gelişmede Batının nihai aşama olduğu varsayımını suni dikotomiler aracılığıyla Uİ’ye yansıttığını göstermektedir (Bostancıoğlu, 2008: 121-122). Sıralanan tüm bu hususlar 1980’li yıllara kadar Uİ ve teorilerinin pozitivizmin etkisi altında olduklarını göstermektedir. Ancak kendisini bilgi edinmenin ve üretmenin mutlak-alternatifsiz yolu olarak sunan pozitivizm sosyal bilimlerin genelinde olduğu gibi Uİ nezdinde de sorgulanmaya başlamıştır.

2. Post-Pozitivizmin Uluslararası İlişkiler ve Teorileri Üzerindeki Etkileri

Uİ nezdinde post-pozitivist yaklaşımlar 1980’lerde ortaya çıkmışsa da pozitivizm eleştirisi 1960’larda başlamıştır. Bu bakımdan Uİ’nin son büyük tartışması olarak 1980’li yıllarda başlayan Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışmasının, 1950’lerin sonu 1960’ların başında başlayan ikinci büyük tartışmanın, Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışmasının, farklı bir yönden devamı olduğu iddia edilmiştir. Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışmasında pozitivist bilim felsefesi temelinde metodoloji tartışması yürütülmüştür. Zira bu tartışmada her iki taraf da bilim denilince pozitivizmi anlamış, tartışma da bilim-pozitivizm metonimisine hapsolmüştür (Yalvaç, 2010: 7). Tartışmada Davranışsalcılık pozitivizmin disiplindeki altın çağına karşılık gelirken (Smith, 2008:

13), Gelenekselciler de Davranışsalcılığın bilimsellik kriterinden yalnızca pozitivismi anlamıştır. Pozitivism/Post-pozitivism tartışmasında ise disiplindeki hâkim pozitivist epistemoloji üzerindeki konsensus sona ermiş, epistemolojik bir tartışma yürütülmüş ve bizatihi pozitivist bilim felsefesinin kendisi tartışma konusu yapılmıştır (Lapid, 1989: 238). Nitekim post-pozitivist yaklaşımlar pozitivist bilim felsefesi ile Uİ teorilerinin temel aksiyomları üzerinden varoluşsal bir tartışma yürütmüştür. Pozitivizmin Uİ nezdinde sorgulanmaya başlamasının doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin geneline özgü ve disipline özgü olmak üzere iki temel sacayağında sebepleri bulunmaktadır. Doğa bilimlerine ve sosyal bilimlerin geneline özgü sebepler; kuramsal fizikte yaşanan İzafiyet Teorisi, Kuantum fiziği, Kuantal mekaniği, Kaos Teorisi gibi gelişmeler, pozitivismin tüm nesnellik ve tarafsızlık iddialarına rağmen ideolojiye varan bir tarafgirliği temsil ettiğinin anlaşılması ve Karl Popper, Thomas Kuhn, Paul Feyerabend'ten yöneltilen eleştirilerdir (Avcı, 2017: 22-35).

Pozitivizmin Uİ nezdinde sorgulanmaya başlamasının disipline özgü sebebi ise Soğuk Savaşın sona ermesi ve bununla bağlantılı sonuçlardır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle ilgili olarak pozitivist Uİ teorilerine yöneltilen eleştiri bu sonu ve yeni dönemi öngörememelerine yöneliktir. Ancak hiçbir sosyal teori beşerî hayata dair mutlak bir öngörü ve tahminde bulunamaz. Bu açıdan pozitivist Uİ teorilerine yönelik eleştirinin iki anlamı bulunmaktadır. İlk olarak pozitivist Uİ teorileri teoriye atfettikleri öngörü ve tahmin nitelikleriyle böylesi bir eleştirinin muhatabı olmuştur. Bir başka anlatımla pozitivist Uİ teorileri sahip olduklarını iddia ettikleri öngörü nitelikleri hasebiyle böylesi bir eleştiriye üzerlerine çekmiştir (Gaddis, 1992: 5-7). İkinci olarak ise Soğuk Savaşın sona ermesi Soğuk Savaşın teorisi olarak nitelendirilen Neo-Realizm için bu teorinin temellerini sarsan bir etki yaratmıştır. Zira pozitivist bir Uİ teorisi olduğunu kendisini “bilimsel realizm” olarak adlandırarak da gösteren Neo-Realizme göre devletler için varlıklarını sürdürmek ve güvenliklerini sağlamak yolunda güç bir araçtır. Neo-Realizmin bu temel aksiyomunun, yani teorinin üzerine bina edildiği sorgulan(a)mayan temel varsayımın anlamı devletlerin bekaları ve güvenlikleri için her önlemi alacaklarıdır (Waltz, 1979). Oysa Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (S.S.C.B.) devlet başkanı Mihail Gorbaçov'un imzasıyla kendi kendisini tasfiye etmiştir (Sullivan, 2015: 259-261). Dolayısıyla Neo-Realizm özelinde pozitivist Uİ teorilerini Soğuk Savaşın sona ermesiyle alakalı eleştirilerin muhatabı yapan işte bu anomalidir. Bu bakımdan post-pozitivist Uİ teorileri bahse konu bu anomalii çözümlenmek adına ortaya çıkmış yeni paradigmlar olarak da görülebilir.

Soğuk Savaşın sonu kadar yeni dönemin özellikleri de pozitivist Uİ teorileri için birer anomali olarak görülmüş ve bu teoriler yeni dönemin özelliklerini kavrayamamıştır (Halliday, 2000). Bu dönemde Francis Fukuyama Tarihın Sonu'nu ilan etmiş (Fukuyama, 2020), bu “Son” iddiasının geçersizliği ortaya çıkınca Fukuyama'nın imdadına yetişen Samuel P. Huntington Medeniyetler Çatışması Tezini ileri sürmüştür (Huntington, 2002), Alain Minc Yeni Ortaçağ'ın başladığını duyurmuş (Minc, 1994), S.S.C.B. ardılı coğrafyalara da yayılmaya başlayan kapitalizm küreselleşmiş (Berger, 2001: 889-890), reel sosyalizm çözümlenirken eş zamanlı olarak Marksizm özgürleşmiş (Gamble, 1999: 127), Soğuk Savaşın kazananı ABD sorumsuz-şımarık bir hegemonya gibi davranarak II. Dünya Savaşı akabinde tesisine öncülük ettiği uluslararası sistemin temel norm ile ilkelerini ihlal etmeye başlamış (Çiftçi, 2009: 214-215) ve Soğuk Savaş siyasetinin kısılcısından kurtulan Uİ'de insan hakları, ekolojik sorunlar, toplumsal cinsiyet, kimlik ve kültürel faktörler, bilgi ve iktidar ilişkileri, dil gibi konu başlıkları ilgi görmeye başlamıştır (Sorensen, 1998: 84). Bir başka anlatımla I. ve II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, Vietnam Savaşı, 1973 Petrol Krizi gibi Soğuk Savaşın sona ermesi de siyasi tarihte ve Uİ'de epistemik kırılma

yaratmıştır (Emeklier, 2011: 141). Bu yeni dönemin açıklanması ve anlaşılmasında yetersiz kalan pozitivist Uİ teorileri yerine her biri yeni dönemin farklı noktalarına odaklanan Feminizm, Post-kolonializm, Post-Yapısalcılık, Post-Modernizm, Eleştirel Teori, Yeşil Teori, Normatif Teori ve İnşacılık gibi post-pozitivist teoriler kendilerine alan bulmuştur. Post-pozitivizmin parçalı bir yapı olarak değerlendirilmesinin sebebi de aynı çatı kavram altında toplanan teorilerin çeşitliliğidir (Lapid, 1989: 239).

İşte bu sebeple post-pozitivizmin Uİ ve teorileri nezdinde yarattığı sonuçları tartışmak ya da post-pozitivist Uİ teorilerinin ortak noktalarını sıralamak pozitivisminkinden ve pozitivist Uİ teorilerinden daha çetrefilli bir uğraştır. Zira pozitivism yeknesak bir bilim felsefesi iken, post-pozitivizm birbirlerinden farklı yaklaşımları içeren çatı bir kavramdır. Bu meyanda belirtmek gerekir ki, yeknesak bir duruştan uzak olması post-pozitivizmin pozitivism eleştirisi ile de uyumludur. Çünkü post-pozitivizm, bilim-pozitivizm metonimisine ve her türden tekçiliğe karşı bir yaklaşım olarak çoğulculuğu savunmaktadır (Biersteker, 1989: 264). Uİ’deki post-pozitivist yaklaşımların ortak noktalarını sıralamak gerekirse, ilk husus anti-pozitivist tutumları ve pozitivism’e yönelik eleştirel duruştur (Petroski, 2011: 672). Bu eleştirilerin tümünü değerlendirmek ayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, örneğin post-pozitivist Uİ teorileri pozitivism’in “bilimsel” yaklaşım ve metodlarının aradığı bilimsel kanunları yaratmanın imkânsız olduğunu vurgulamıştır (Şatana, 2015: 21). Yine pozitivism’in sosyal fenomenleri ahistorik bir şekilde ele alması ve sosyal gerçekliğin teori ile pratiğin etkileşimi sonucu; algılanmada, kavramsallaştırmada ve deneyimde değişebileceğini göz ardı etmesi post-pozitivist teorilerce eleştirilmiştir. Post-pozitivist teorilere göre pozitivism’in bilgi sürecinin kendisini edinimini araştırmanın bir konusu olarak irdelenmemesi de uluslararası ilişkileri açıklamaktaki yetersizliğinin sebebidir. Pozitivizmin tarihi epistemolojisinin; zaman-dışı, evrensel, zaman-yaygın, statükoyu veri sayan özellikleriyle ideolojik olarak tek boyuta indirgemesi post-pozitivist Uİ teorilerince eleştirilen bir başka konudur (Bostanoğlu ve Okur, 2009: 17-18).

İkinci olarak, post-pozitivist Uİ teorileri bilimin kendisinden kuşku duyma ve bilgiyi de -ve pek tabii ki teoriyi de- parçası olduğu toplumsal hayat gibi tarihin ve güç ilişkilerinin üzerine temellendirme noktasında ortaklaşmaktadır (Bostanoğlu, 2008: 147). Dolayısıyla bilginin ve teorinin kim tarafından elde edildiği ve disipline hangi amaçla entegre edildiği meselesi post-pozitivist teoriler için önceliklidir (Aksoy ve Arar, 2023: 185). Robert Cox’un “teori her zaman birileri ve bazı amaçlar içindir” mottosunu (Cox, 1981: 128) benimseyen bu teorilere göre pozitivism küresel boyutlarda totaliter bir projeyi öngören, meşrulaştıran ve yönlendiren bir ideolojidir. Post-pozitivist Uİ teorilerine göre pozitivism’in toplumsal ilişkileri şeyleştirilen yapısının ve pratiğinin eleştirisi için bu düzenin nasıl ortaya çıktığının tespit edilmesi gerekmektedir (Ashley, 1984). Bu amaçla post-pozitivist teorilerin temel uğraşı; pozitivist Uİ teorilerinin üzerine bina edildiği ve sorgulanamaz kıldıkları temel aksiyomlarını, bu teorilerin ortaya çıktığı sosyo-politik panoramayı, teorinin başlıca teorisyenlerinin cinsiyetleri dâhil her türlü aidiyetlerini ve teorilerin mevcut düzen için işlevselliklerini sorgulamaktır. Bu açıdan bakıldığında pozitivist teorilerin tahakkümün hüküm sürdüğü Uİ’nin batı-merkezci, maskülen, Aydınlanmanın bir disiplini, sınıfsal olarak da sermaye yanlısı olduğu, düzeni meşrulaştırıcı bir ideolojik işlevinin bulunduğu, mevcut güç ilişkilerini kutsayarak büyük güçlerin politik çıkarlarına hizmet ettiği gibi tespitler post-pozitivist Uİ teorilerinin genel görüşünü yansıtmaktadır (Wullweber, 2015: 1-2). Post-pozitivist teorilerin kendilerine biçtikleri rol ise sıralanan bu anomalilerinin aşılması adına Uİ’nin teorik çeşitliliğini zenginleştirmektir.

Üçüncü olarak post-pozitivist Uİ teorileri pozitivist Uİ teorilerinin temelini oluşturan Aydınlanmayı eleştirerek bu sürecin bir kriz içinde olduğunu ileri sürmüştür (Rengger, 2005: 149-150). Buna göre Aydınlanma iki temel taahhüdü olan doğadan-dinden-politik baskıdan özgürleşme ile ilerlemeyi başaramamıştır. Nitekim Aydınlanma her alanda ilerlemeyi vaat ederken bu vaat teknik alanla sınırlanmış ve teknik aklın ürünleri de insanlığın hayrına değil I. ve II. Dünya Savaşı örneklerinde görüldüğü üzere kitlesel yok ediş amacıyla, Atom Çağı'nın gösterdiği üzere de bütün bir dünyanın yok olması pahasına kullanılmıştır. Yine II. Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkan Nazizm, faşizm, totalitarizm ve militarizm gibi ideolojiler Aydınlanmanın insanlık için ileri sürdüğü politik baskıdan ve dinden özgürleşme hedeflerinin Aydınlanmanın ilk ortaya çıktığı dönem için başarılı olduğunu ancak akabinde Aydınlanma eliyle yeni tahakküm alanları ve mitlerin yaratıldığını ortaya koymuştur (Horkheimer ve Adorno, 1969). Modern devlete yönelik ortaya çıkan imani bağlılık ve onun ortaya çıkışında tarihsel referans noktası olarak kabul edilen örneğin Westphalia Barışı gibi süreçler birer mit olarak kurgulanmıştır (Osiander, 2001). Doğanın sonsuz bir sömürüye açılması ve insan dışındaki diğer doğa güçlerinin sonsuz-telifsiz talanı doğadan özgürleşmenin de doğanın tahribatına dönüştüğünü ortaya koymuştur. Nitekim Aydınlanma eliyle insanın evrenin merkezine konumlanması, diğer doğa güçlerinin “çevre” olarak adlandırılmasına ve bunların varlık sebeplerinin “insana hizmet” olarak kabul edilmesine sebebiyet vermiştir (Coşkun, 2021: 775). Özetle Aydınlanmaya yönelik eleştirel bakış ile Uİ'nin mitlerini yapı-sökümüne uğratma amacı bu teorilerin bir diğer ortak yanıdır.

Dördüncü olarak post-pozitivist Uİ teorileri Hollis ve Smith'in açıklama-anlama ayrımında “anlama” geleneğini temsil etmektedir. Aslında bu ayrım Max Weber'in *Erklaren* ve *Verstehen* arasında yaptığı ve bilimsel yaklaşım ile hermenötik yaklaşım arasındaki nüansı ortaya koyduğu ayrıma karşılık gelmektedir (Kurki ve Wight, 2013: 20). Önceki bölümde de vurgulandığı üzere bu ayrımında pozitivist Uİ teorileri dışarıdan bakış ile açıklama geleneğini temsil ederken post-pozitivist Uİ teorileri öznenin niteliğini irdelemeye çalışan içeriden bakış ve anlama geleneğine karşılık gelerek bunda ortaklaşmaktadır. Dolayısıyla içeriden bakışla anlama geleneği tarihi-sosyal gerçekliği kendi koşullarına bakarak anlama gayretini ifade etmektedir (Hollis ve Smith, 1991). Açıklama geleneğinde var olduğu düşünülen bir mekanizma ortaya çıkarılmaya çalışılarak buradan genellemeler yapma amacı söz konusuysa, anlama geleneğinde olaylar ve olgular kendi özgüllükleri ve tekillikleri kapsamında ele alınmaktadır. Bir başka anlatımla, post-pozitivist Uİ teorilerinde olay ve olgular onlardan genellemeler çıkarsanamayacak kadar biriciktir. Nitekim Weber de *Verstehen* kavramıyla toplumu ve sosyal davranışı anlamak için genellemelerden yola çıkılmaması, bireylerce subjektif olarak kurgulanmış anlamın ortaya konulmaya çalışılması gerekliliğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Weber nezdinde yöntemsel olarak anlama, açıklamadan önce gelmektedir. Zira, sosyal fenomenin açıklanması için önce anlaşılması gerekmektedir (Hira, 2000: 53-54). Özetle, açıklama yerine anlamaya öncelik verme post-pozitivist Uİ teorilerinin genel karakteristiğini yansıtmaktadır.

Beşinci olarak post-pozitivist Uİ teorileri insanın her anlamda özgürleşmesine verdikleri önemde ortaklaşmaktadır. Bu teorilerin özgürleşmeye verdikleri ortak önem Aydınlanma eleştirileriyle de uyumludur. Zira daha önce de vurgulandığı gibi post-pozitivist Uİ teorilerine göre bu süreç yarım kalmış ya da başarıya ulaşamamıştır. Bu noktadan hareketle, post-pozitivist Uİ teorileri insanın gerçek, her manada ve tüm tahakküm biçimlerinden kurtularak özgürleşmesi gerektiğini savunmaktadır (Linklater, 1994: 130-131). Dolayısıyla bu teorilerin Karl Marx'ın Feuerbach Üzerine Tezler'inin 11.sini düstur edindiklerini ileri sürmek mümkündür: “*Bugüne kadar filozoflar dünyayı yalnızca farklı biçimde yorumlamışlardır, aslolan onu değiştirmektir*” (Marx

ve Engels, 1998). Nitekim post-pozitivist Uİ teorileri, özgürleşmeyi de Marx'ın klasik Alman felsefesinden devraldığı bir kavram olan yabancılaşmanın sona erdirilmesi olarak anlamaktadır (Fluck, 2017: 201-207). Bu amaçla post-pozitivist Uİ teorileri durağanlık yerine toplumsal değişim üzerinde durmaktadır. Her olgu ve olayın tarihselliği ile sosyalliği kapsamında ele alınması post-pozitivist Uİ teorilerinin bu amaca ulaşmakta başvurduğu genel yoldur. Bir başka deyişle, toplumsal değişimin söz konusu olabilmesi için her olgu ve olaya dair ilk olarak tarihselliğin ve sosyalliğin kabul edilmesi gerekliliği post-pozitivist Uİ teorilerince vurgulanmaktadır (Nawaz ve Murtaz, 2020: 83-84). Çünkü bir şeyin sosyal olması onun insan hayatının bir ürünü olduğunu ve dolayısıyla insan istencinde ve failliğinde değişebileceğini ima etmektedir. Bir şeyin evvel-ezel olmayıp tarihinin olması ise o şeyin dününün olduğu gibi bugününün olup, yarınının da olacağını, yani geçici ve değişime açık olduğunu anlatmaktadır.

Altıncı olarak, post-pozitivist Uİ teorileri pozitivist Uİ teorilerinin iç-dış, anarşi-hiyerarşi, yüksek politika-alçak politika ve ulusal-uluslararası gibi kavramsal dikotomilerini eleştirmektedir. Bu dikotomilerde kavramların her biri diğerinin varlığı-yokluğu ile tanımlanmakta ve böylece diğerinin yokluğuyla tanımlanan kavram Uİ'nin statükocu yapısının devamı için işlevsellik kazanmaktadır (Staton, 2011: 144; Edkins, 2007: 96-97; Devetak, 2005). Örneğin Uİ'deki iç-dış ayrımının esasını oluşturan anarşi-hiyerarşi dikotomisinde uluslararası anarşi iç politikadaki gibi hiyerarşik bir düzenin yokluğu ile betimlenmektedir. İç politika ile dış politika ve ulusal ile uluslararası arasında elbette mutlak bir benzerlik olmasa da mutlak bir karşıtlık da yoktur. Bir başka anlatımla, uluslararası alanda yatay düzlemde yasal bir anarşi durumu hâkim iken dikey düzlemde hiyerarşik güç ilişkileri bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ile Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) gibi kurumlar da uluslararası anarşiyi kısmen aşmaya çalışan örneklerdir (Ateş, 2010; Milner, 2009). Dolayısıyla uluslararası alanda anarşi-hiyerarşi dikotomik zıtlığından ziyade her iki sürecin de birlikte gerçekleştiği karşıt eğilimler söz konusudur. Bu gerçekliğe rağmen uluslararası alanı hiyerarşinin tam yokluğu olarak anarşi ile betimlemek, uluslararası toplum nezdinde örneğin İsrail gibi kural tanımaz devletlerin politikalarının herhangi bir üst otoritenin yokluğu gerekçesiyle kabullenilmesini kolaylaştırmak gibi bir işlevselliğe sahiptir. Özetle post-pozitivist Uİ teorileri için pozitivist Uİ teorilerinin üzerine bina edildiği dikotomiler suni, politik ve ideolojiktir.

Son olarak post-pozitivist Uİ teorileri ontolojik, epistemolojik, metodolojik, terminolojik, linguistik, aksiyolojik ve normatif açılardan aynı taahhütleri sunmaktadır. Ontolojik olarak post-pozitivist Uİ teorileri gerçekliğin toplumsal biçimde inşa edildiğini iddia etmektedir. Bu bakımdan gerçekliğin temelleri de maddi olmaktan çok toplumsaldır. Nitekim post-pozitivist Uİ teorilerine göre bu toplumsallık faillerin kimliklerini, kimlikleri de faillerin çıkarlarını tayin etmektedir (Skolimowska, 2017: 187-188). Post-pozitivist Uİ teorilerinin ontolojiye dair yaptığı bu toplumsallık vurgusu felsefi anlamda anti-temelci olmalarını beraberinde getirmiştir, *vice versa*. Bilindiği üzere pozitivist Uİ teorilerinin takip ettiği felsefi temencilik gerçekliğe dair belli özellikleri bahse konu gerçeklik türünün tümüne genelleyerek, gerçekliğin evrensel ve her tür bağlamdan bağımsız olarak var olduğunu savunmaktadır. Pozitivist Uİ teorilerinin devlet merkezci olması ve devleti de “evrensel” bazı yönleriyle kavramaları bu temelci felsefelerinin bir sonucudur. Buna karşılık post-pozitivist Uİ teorileri gerçekliği açıklarken veya ona dair anlam oluştururken, belirli temellere başvurma yaklaşımına karşı çıkan felsefi anti-temelciliği benimsemektedir. Bu bakımdan gerçekliğin ve ona dair tüm anlamların akışkanlığını savunan post-pozitivist Uİ teorilerine göre gerçeklikte özsel anlamlar yoktur ve tüm anlamlar öznel ve kültürel olarak ortaya konmaktadır (Wullweber, 2015: 4). Bu çerçeveden bakıldığında post-

pozitivist Uİ teorilerinin ortak olarak devlet merkezci bir yaklaşımı sergilememeleri bir tesadüf değildir. Özetle şimdi ve burada keşfedilmeyi bekleyen, zamandan-mekândan azade, bağımsız, bağlantısız, aidiyetsiz ve temelci ontoloji post-pozitivist Uİ teorilerince reddedilmektedir.

Epistemolojik açıdan post-pozitivist Uİ teorileri, disiplinin ontolojilerinin pozitivist Uİ teorilerinin iddia ettiği gibi nesnel, tarafsız, objektif ve ampirik bir şekilde incelenebileceğine ve bu ontolojilere dair bilgilerin doğrulanabilir kesin ifadelerle formüle edilebileceğine karşı çıkmaktadır (Houghton, 2008: 117-118). Bu reddiyeinin birçok sebebi olmakla birlikte en önemlisi post-pozitivist Uİ teorilerinin bilen özne ile bilinen nesne arasında var olduğu iddia edilen kesin-keskin ayrıma karşı çıkmalarıdır. Bu teorilere göre sosyal-bilimsel araştırmada pozitivist Uİ teorilerinin iddia ettiği gibi soğukkanlı-gözlemci araştırmacı-akademisyen yoktur. Zira bilen öznenin örneğin kimliği, inancı, aidiyeti ve kültürü bulunmaktadır ki, bunlar ile araştırma nesnesi arasında bir etkileşimin olmamasını beklemek beyhudedir. Öz bir şekilde ifade etmek ve örneklendirmek gerekirse, konusu güç-güvenlik olan bir sosyal-bilimsel araştırmayı asker kökenli bir araştırmacının yazıp yazmadığı en az araştırmacının kendisi kadar mühim bir meseledir. Sosyal bilimsel araştırmadaki bilinen nesnenin kimliği, aidiyeti, ideolojisi ve kültürü olan insana dair bir ontoloji olması iddia edilen kesin-keskin ayrımı inceleme konusu bakımından da geçersiz kılmaktadır. Zira sosyal bilimsel araştırmacının ontolojisi ile doğa bilimsel araştırmacının ontolojisi aynı değildir ve ilki beşere dair olduğu için tıpkı onun gibi tarihselliğe, sosyalliğe ve aidiyetsel kimliklere sahiptir. Yine örneklendirmek gerekirse, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege Sorununu ele alan bir sosyal bilimsel araştırma Türk ve Yunan araştırmacılar için henüz başından ve bizatihi araştırma sorunsalının kendisi itibarıyla farklı anlamlara gelecektir. Dolayısıyla post-pozitivist Uİ teorileri için araştırmadaki özne-nesne ayrımı her ikisinin de sosyalliği hasebiyle geçersiz ve anlamsızdır (Fluck, 2017: 25).

Metodolojik açıdan post-pozitivist Uİ teorileri tek bir metodun “bilimsellik” hegemonyasına karşı çıkarak, bilgiye ulaşmada çoğulculuğu savunmaktadır (Villa ve Souza, 2014: 67). Bu açıdan post-pozitivist Uİ teorilerinin metodolojik iddialarının arka planında Paul Feyerabend’i görmek mümkündür. Nitekim Feyerabend yöntemsel çoğulculuk ve epistemolojik anarşizm önererek, bilim-pozitivizm metonimisini eleştirmiştir. Feyerabend’e göre pozitivist bilimin tekçiliği sebebiyle günümüzdeki bilim insanları bilime karşı Ortaçağ kiliselerindeki rahiplerin dine yönelik inançları gibi imani bir yaklaşım geliştirmiştir. Her ne kadar pozitivist kendisine kadar olan bilim tarihini kendisine ulaşmak ereğindeymiş gibi sunsa da, bilim tarihinde kendisinden sonra alternatif bir yaklaşım aramanın abesle iştigal olduğunu iddia etse de ve kendisini çoğulcu-tarafsız olarak nitelendirse de aslında tüm bunların tam tersi geçerlidir. Pozitivist insanlığın bilgi edinme yollarından sadece bir tanesidir ve Feyerabend diğer yolların marjinalize edilmesine, pozitivist baskısı sebebiyle bilim-dışı safsatalar gibi itibar görmesine, pozitivist anavatanının Avrupa olduğunun gözden kaçırılmasına karşı çıkarak diğer bilgi edinme yollarının ve metodlarının da insanlar için işlevsel olduğunu ileri sürmüştür. Bu bakımdan Feyerabend’in ortaya koyduğu ve post-pozitivist Uİ teorilerinin de benimsediği metodoloji “anything goes” yani “her şey uyar, her yol uyar” mottosudur. Mottonun Feyerabend nezdindeki anlamı bilimin, din ve sanat ile yan yana konulması, bilimde bireysel özgürlüğün olması ve kimsenin sınırlandırılmamasıdır (Feyerabend, 1993).

Terminolojik açıdan post-pozitivist Uİ teorileri pozitivist Uİ teorilerinin ahistorik, apolitik, asosyal olarak verili kabul ettikleri devlet, ulusal çıkar, güvenlik ve anarşi gibi kavramları tartışma konusu yapmaktadır. Zira verili kavramların her biri Uİ’nin örneğin Batı-merkezcilik, maskülenlik ve güç politikalarını olumlama gibi sorunlarının daha da yerleşikleşmesine katkı

sağlamakta ve Uİ'nin statükocu yapısının devamı noktasında ideolojik bir işlev göstermektedir. Bir başka anlatımla, verili kavramlar verili Uİ teorilerine ve bu da Uİ'nin statükocu yapısına sebebiyet vermektedir (Martill ve Schindler, 2020: 1-17). Bununla bağlantılı olarak post-pozitivist Uİ teorileri, disiplinin kavramlarının her bir araştırmacı ve her bir araştırma için aynı anlama gelebileceği yönündeki terminolojik oydaşma iddiasına da karşı çıkmaktadır. Zira pozitivist Uİ teorileri gibi kavramlar da değer-yüklü, taraflı ve yapı-sökümüne uğratılmaya muhtaçtır (Kolasi, 2020: 93). Linguistik açıdan ise post-pozitivist Uİ teorileri dil tartışmasına odaklanmakta ve gerçekliğin dilsel yapısına vurgu yapmaktadır. Nitekim post-pozitivist Uİ teorileri Wittgenstein'in dil felsefesi üzerinden gerçekliğin dilsel kuruluşuna odaklanmaktadır. Buna göre, Uİ'nin konusu olan sosyal fenomenlerin birbiriyle bağlantılı iki ögesi, dil ve özneler-arasıcılıktır. Bunlardan dil, sağladığı zorunlu nesnelleşmeler ile bu nesnelleşmeler içinde anlam kazanan ve araştırmacı için anlam ifade eden bir düzen oluşturmaktadır. Özneler-arasıcılık ise, bahse konu nesnelleştirmeleri yerleşikleştirmekte ve bir sosyal fenomene atıfta bulunulduğunda, ortak dili öğrenerek bu dili faal olarak kullanan herkesle yine ortak olan bir gönderimde bulunmaktadır (Anlı, 2013: 151).

Aksiyolojik açıdan ise post-pozitivist Uİ teorileri, disiplinin mevcut halinin toplumsal yeniden üretimini sorunsallaştırarak değişim olanaklarını irdelemektedir. Dolayısıyla bu teoriler pozitivist Uİ teorileri gibi mevcut Uİ'ye dair "problem çözücü" bir mahiyette değil, aksine "eleştirel" kapsamdadır. Daha önce de vurgulandığı üzere problem çözücü mahiyette olan pozitivist Uİ teorilerinin amacı, mevcut düzenin olağan işleyişini engelleyen bir sorunla karşılaşıldığında bu sorunu çözmektir. Bu bakımdan problem çözücü teoriler mevcut düzenin olduğu gibi korunması ve devam ettirilmesi gerekliliği noktasında bir önkabule sahiptir. Oysa bu teorilerin göz ardı ettiği husus karşılaşılan sorunun bizatihi mevcut düzenin kendisinden kaynaklanmış olabileceğidir. Dolayısıyla problem çözücü teoriler, bir yandan sorunun düzenden kaynaklı asıl sebeplerini kavramak noktasında eksik kalırken, diğer yandan bahse konu sorunu çözerek düzen kaynaklı asıl sorunu kalıcılaştırmak gibi bir işlev de üstlenmektedir. Post-pozitivist Uİ teorilerini niteleyen eleştirel teoriye göre ise her teori belli bir tarihselliğe sahiptir ve sosyal dünyayı bu tarihselliğin sunduğu perspektif çerçevesinde görmektedir. Problem çözücü teori tarihselliği göz ardı ederek düzenden yana bir tutum geliştirirken, eleştirel teori düzenin bizatihi kendisini sorunsallaştırmakta ve düzene dair unsurların lehine-aleyhine işlediği özneleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Böylece eleştirel teori, teorinin tarihsel olarak konumlanmış olduğunu, tarihin değişimiyle birlikte değişmesi gerektiğini kabul ettiği için kavramlarını da sürekli olarak değişen koşul ve durumlara uyarlamaktadır (Cemgil, 2021: 211-213).

Normatif açıdan post-pozitivist Uİ teorileri değerden arındırılmış bilginin mümkün olmadığını iddia etmektedir. Nitekim kendisini değer-bağımsız bilgi üreten, tarafsız-nesnel bir bilim felsefesi olarak sunan pozitivizmin hâkim sınıflar ve devletler lehine düzeni meşrulaştırıcı bir ideoloji işlevinde olduğu anlaşılmıştır. Öyle ki, pozitivizm doğumu itibarıyla Fransız Devrimi akabinde ortaya çıkan kaotik ortamda tutucu-feodal aristokrasi ile ittifak kuran burjuvazinin işlevsellik atfettiği bir bilim felsefesidir. Zira devrim öncesinde ateizmi ve diyalektiği araçsallaştıran Fransız burjuvazisi için bu felsefeler tehlikeli hale gelmiştir. Feodal-aristokrasinin kilise gibi bazı kalıntılarıyla ittifak da yapan Fransız burjuvazisi düzeni meşrulaştıran pozitivizmi benimsemiştir. Çünkü 1830 ve 1848 Devrimleri Fransız burjuvazisine Fransız proletaryasının bir tehdit olduğunu göstermiştir. Auguste Comte da çalışmasına "Pozitif Felsefe" ismini verirken, negatif felsefe ile kastettiğinin diyalektik ile ateizm olduğunu belirtmiştir. Bu dönemden sonra da pozitivizm mevcut düzenin devamından yana yararı bulunan sınıfların ve devletlerin gündeminde olmuştur.

Öyle ki, ABD II. Dünya Savaşı sonrasında pozitivist evrenselliği üzerinden sosyal bilim dünyasını şekillendirmeye çalışmıştır. Politik alanı BM, askeri alanı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve iktisadi alanı da Bretton Woods ikizleri ile dizayn eden ABD, pratiğine hâkim olduğu dünyanın düşünsel zeminine de hâkim olmak istemiştir. Bu amaçla ABD hükümetleri ile Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA), pozitivist çalışmalar yapan kuruluş ve üniversiteleri finanse etmeye başlamıştır (Avcı, 2017: 22-59). Sosyal bilimlerde pozitivist eleştirilmeye başlandığı dönemin ABD'nin ampirik gücünün gerilediği 1970'lere denk gelmesi bu sebeple şaşırtıcı değildir (Bostanoğlu ve Okur, 2009: 16-17).

Sıralanan tüm bu hususlar post-pozitivistin Uİ ve teorileri nezdinde yarattığı etkilerdir. Ancak eleştirisi üzerine bina edildiği pozitivist gibi post-pozitivist ve sirayet ettiği Uİ teorileri de eleştirilerin muhatabı olmuştur. Post-pozitivist Uİ teorilerine yönelik en temel eleştiri metodolojiye dairdir (Zhang, 2023: 24). Öyle ki, post-pozitivist Uİ teorilerinin bilime ve bilimsel yöneme dair yıkıcı şüpheleri ile Feyerabendçi "herşey uyar" yaklaşımları epistemolojik çoğulculuk peşinde koşarken, yargısal rasyonalitenin terk edilmesi olarak değerlendirilmiştir (Shaw, 2017: 1). Çünkü yöntemsel çoğulculuk adına bilim-pozitivist özdeşliğine karşı çıkarken, hiçbir sosyal açıklamanın diğerine göre daha doğru ya da daha yanlış değerlendirilemeyeceğinin, yani ölçülemezliğin iddia edilmesi bilimsel yaklaşımın tümünden reddi olarak görülmüştür (Biersteker, 1989: 263-267). Oysa insanlığın kadim uğraşı olan bilgi edinmek noktasında kat edilen yol, en azından bazı açıklamaların safсата bazılarının ise daha makul olarak nitelendirilmesini sağlayacak ölçütleri sunmaktadır (Burian, 1984; Patomaki ve Wight, 2000: 225-227). Dolayısıyla post-pozitivist Uİ teorilerinin takip ettikleri epistemolojik anarşizm yargısal göreceliğe, karmaşaya, nihilizme kadar ulaşmış ve ortada bilim adına bir şey kalmamıştır (Ülman vd., 2011: 31). Öz bir şekilde ifade etmek gerekirse, pozitivistin yöntemsel teklik ile disiplini sınırlandırması gibi post-pozitivist de bilimselliğe dair tüm yöntemsel kriterleri ortadan kaldırarak, disiplin nezdinde farklı bir yoldan aynı tıkanıklığı yaratmıştır. Halihazırda post-pozitivist Uİ teorileri de eleştirdikleri pozitivist yöntemlerin yerine hangi yöntemi/yöntemleri ortaya koyacakları konusunda uzlaşmamıştır (Şatana, 2015: 21; Bleiker, 1997: 58).

Bu durum ayrıca post-pozitivist Uİ teorilerinin pozitivist teorileri sürekli olarak yapı-bozuma uğratmakla yetindiği ve sonunda da meşru bir teori olarak kabul edilen hiçbir şeyin kalmayacağı şeklinde yorumlanmıştır. Öyle ki eleştirel teoriler esasen yalnızca olumsuz bir alıştırma olarak algılanabilecek şeylerle meşgul olan yaklaşımlar şeklinde nitelendirilmeye başlanmıştır (Houghton, 2008). Post-pozitivist Uİ teorilerinin yalnızca eleştiren ve fakat pozitivistin yerine bir şey koyamayan tutumlarının bir sebebi olarak pozitivist ile paylaştıkları ortak noktalar gösterilmiştir. Bir başka anlatımla post-pozitivist pozitivistin yerinden etmemiştir, zira yerine koyacakları da aynıdır. Nitekim pozitivist ve post-pozitivist Uİ teorileri pozitivistin temel özellikleri olan ampirik gerçeklik anlayışı, Hume'un nedensellik anlayışı, varsayımsal tümdengelimcilik teori biçimi, dedüktif nomolojik açıklama modeli, Hempel'in genel açıklama modeli, kuramsal terimlere araçsal yaklaşım, açıklama ve öngörü arasındaki asimetri gibi konularda hemfikirdir. Aralarındaki farklılık bunların toplum bilimlerde gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine ilişkindir (Yalvaç, 2012: 6). Dolayısıyla post-pozitivist, pozitivistin alternatif felsefi yaklaşımlar oluşturmak yerine pozitivistin bilim-pozitivist metoniminden hareket etmiştir (Yalvaç, 1991).

Post-pozitivist Uİ teorilerine yönelik bir diğer eleştiri bu teorilerin ontolojiye dair tutumlarıyla ilgilidir. Vurgulandığı üzere post-pozitivist Uİ teorileri pozitivist-ampirist ontolojiyi reddederken,

gerçekliğin toplumsal, dilsel, söylemsel ve metinsel olarak inşa edildiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte söz konusu gerçeklik özneler-arası ve kültürel olarak anlam kazanmakta ve farklılaşmaktadır. Dolayısıyla pozitivist Uİ teorileri ontolojiyi yalnızca ampirik alan ile sınırlı tutarak gerçekliğin sınırlı ve çoğu zaman da yanıltıcı haline odaklanırken, post-pozitivist Uİ teorileri gerçekliğin sınırlı-nesnel halini dahi reddederek ve gerçekliğin ontolojik varlığını öznesel göreceliliğe bağlayarak disiplini ontolojisiz bırakmıştır. Bir başka anlatımla, pozitivism sınırlı bir ontolojiyi disipline sunarak Uİ’de bir tıkanmaya sebebiyet verirken, post-pozitivizmin gerçekliği tümünden ortadan kaldırmak şeklinde bulduğu çare disiplinde farklı yoldan aynı sorunu yaratmıştır (Kolasi, 2020: 95). Bu noktadan hareketle, post-pozitivist Uİ teorilerine yönelik bir başka eleştiri benimsedikleri ontoloji ve epistemolojilerinde pozitivismle birlikte insan-merkezci bir tutum sergilemeleridir (Bhaskar, 2018, s. 39-51). Nitekim her iki yaklaşımda da var olmak duyulanmış ya da konuşulmuş olanla ilişkilendirildiğinden, yani gerçeğin temeline insan unsuru yerleştirildiğinden pozitivism ve post-pozitivizm eşit derecede antroposentrik karakterdedir (Yalvaç, 2010: 6). Oysa bilen özne dışında onun tarafından bilinmek gibi bir kaygısı olmayan ve şu an için bilinmemesi gerçekliğine hanel getirmeyen gerçekliğin nesnel boyutu her daim mevcuttur (Bhaskar, 2018, s. 21-23). Özetle pozitivismin gerçekliğin sosyal inşa boyutunu görmezden gelirken, post-pozitivist Uİ teorileri de nesnel boyutunu atlamış, nihayetinde her iki yaklaşım da eksik ontolojiyi benimsemiştir.

Post-pozitivist Uİ teorilerine yönelik eleştirinin bir diğer kaynağı eleştirdikleri pozitivist Uİ teorileri gibi epistemolojik yanılğı içine düşmüş olmalarıdır. Roy Bhaskar’a göre epistemolojik yanılğı sosyal gerçekliğin onu incelemek için kullanılan araçlara indirgenmesi durumudur (Bhaskar, 2018: 39-51). Bir başka anlatımla gerçekliğin kendisi gerçekliğe dair bilginin nasıl edinilebileceğiyle eş değer tutulduğunda epistemolojik bir kaygı ontolojiyi perdelemektedir. Böyle bir durumda sosyal gerçekliğin epistemolojinin kıstaslarına uyumlu hale getirilmesi gündeme gelmektedir. Sonuç olarak, sosyal gerçeklik ya pozitivist Uİ teorilerinde olduğu gibi failerin düzenlilik arz eden, duyulanabilir davranışlarına ve yalıtılmış olaylara ya da post-pozitivist Uİ teorilerinde olduğu gibi inşalara, özneler arası anlamlara, söylemlere veya metinlere indirgenmektedir. Epistemolojik yanılğı hasebiyle ortaya çıkan nihai sonuç, ontoloji-epistemoloji ilişkiselliğinin uygun tesis edilememesi ve sosyal gerçekliğin epistemolojik kıstalara uyum sağlaması amacıyla çarpıtılması, saptırılması ve budanmasıdır (Kolasi, 2018: 6-7). Çalışma kapsamında post-pozitivist Uİ teorilerine yönelik yöneltilebilecek olan bir diğer eleştiri bütün tahakküm araçlarından tam anlamıyla bir özgürleşmeyi vaat ederken izledikleri yola dairdir. Daha önce de vurgulandığı üzere, post-pozitivist Uİ teorileri Aydınlanmanın vaat ettiği özgürleşmenin sağlanmadığını ileri sürmüş ve bu sürecin bir sonucu ile yeni tahakküm araçları olarak gördükleri Marksizm gibi büyük anlatılara karşı çıkmışlardır. Buna karşılık post-pozitivist Uİ teorilerinin bulduğu çözüm, epistemolojik çoğulculuk anlayışı çerçevesinde her biri sistemin belli bir tahakküm bileşenine yönelik eleştiriler geliştiren teorik formülasyonlardır.

Bu kapsamda örneğin Feminizm toplumsal cinsiyet eşitsizliğine (Brown, 1988: 461), Post-kolonializm bağımsızlık sonrası farklı ve yeni araçlarla sürdürülen sömürge ilişkilerine (Chowdhry, 2004: 1), Yeşil Teori “ekoloji” yerine tercih edilen “çevre” anlayışıyla insan dışındaki diğer doğa güçlerinin talanına (Söker ve Özlük, 2018: 239-253), Post-modernizm bilgi-iktidar ilişkisine (Rengger ve Hoffman, 1992: 127) ve Post-yapısalcılık ise kavramlar, metinler ve söylemler üzerinden tesis edilen iktidar ilişkilerine odaklanmaktadır (Edkins, 1999). Oysa bu teorilerin bir bütünlükten yoksun olarak ele alıp odaklandıkları bu konular, sistemsel tahakkümün hem birbirleriyle hem de sistemin kendisiyle ilişkili tahakküm biçimleridir. Dolayısıyla sıralanan

tüm bu tahakküm biçimleri mevcut sistemin farklı alanlardaki yansımaları, eleştiri oklarını yalnızca bu alanlara yöneltmek hem sistemin olduğu şekliyle devamına hem de eleştirel yaklaşımların enerjisini boşa tüketmesine sebebiyet vermektedir. Bir örnekle vurgulamak gerekirse, tek başına toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması noktasında eleştirel bir tutum takınmak insanlar için tüm tahakküm biçimlerinden özgürleşmeyi sağlayamayacaktır. Buna karşılık artık hayatın tüm alanlarını kaplamış sisteme yönelik bir eleştirel mücadele yöneltmek ise bu sistemin sonuçlarından yalnızca bir tanesi olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesini de mümkün kılacaktır. Özetle post-pozitivizme yönelik bu eleştirinin temeli tıpkı pozitivizm ve gücünü aldığı Aydınlanma gibi vaat ettiği özgürleşmeyi tam anlamıyla gerçekleştirebilecek kabiliyetten uzak olmasıdır. Zira her birinin eleştirel tutumu oldukça kıymetli olmakla birlikte post-pozitivist Uİ teorileri tam anlamıyla özgürleşmeyi sağlayamayacak kadar parçalı ve bütünsellikten yoksundur.

Post-pozitivist Uİ teorileri linguistik açıdan da eleştirilerin muhatabı olmuştur. Nitekim bu teorilerin söylemi; akademik eğitim almamış kimseler için anlaşılabilir, uluslararası ilişkilerin gerçek sorunlarıyla başa çıkabilmek için kullanımı sınırlı ve karmaşık özel bir dil olarak değerlendirilmiştir (Appadurai, 1996). Dolayısıyla post-pozitivist Uİ teorilerinin kullandığı dil ve söylem Uİ ile iştigal edenler arasında özellikle öğrencilerin disiplini anlamasını güçleştirmekte, bu dilin hâkim olduğu terminoloji üzerinden disiplin içindeki iletişimi zorlaştırmakta ve disiplinin gerçek dünyaya olan ilgisini zayıflatmaktadır. Hatta bu sebeple post-pozitivizm “bir Fransız hevesi” olarak nitelendirilmiş ve “Paris entelektüel modasının bir ürünü” olarak da reddedilmiştir (Navon, 2001: 611-625). Son olarak post-pozitivist Uİ teorilerine yönelik çarpıcı eleştirilerden bir diğeri, pozitivist Uİ teorileri gibi Batı merkezli olmaları ve disiplinin Batı-merkezli olmasını yeterli düzeyde tartışmaya açmamalarıdır. Nitekim post-pozitivizmin pozitivizme yönelik eleştirileri Batı felsefesi içinde bir tartışma olarak görülmüştür. Dolayısıyla post-pozitivist Uİ teorileri selefleri gibi Batı medeniyetinin üstünlüğünü ve emperyalizmini örtük olarak pekiştirip güçlendirmektedir (Hobson, 2007).

Sonuç: Post-Postpozitivizm Döneminde Uluslararası İlişkiler

Doğumu diğer sosyal bilim disiplinleriyle kıyaslandığında daha geç bir döneme tekabül eden Uİ, henüz bir asırlık süreci yeni tamamlamış olmasına rağmen disiplinel varlığını sorgulayan eleştirilerin muhatabı olmuştur. Nitekim 2013'te *European Journal of International Relations*'da (EJIR) Uİ teorilerinin, 2015'te *International Relations* (IR) dergisinde Uİ disiplinin sonunun geldiğine yönelik tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmanın zeminini hazırlayan ve Uİ'nin yerleşik sorunları arasında görülen meseleler arasında ise artık büyük teorilerin üretilmemesi, cinsiyetçi nitelikte olması, özelde ABD genelinde Batı bilimi olmaya devam etmesi ve teori ile pratik arasındaki ilişkinin göz ardı edilmesi gibi noktalar ele alınmıştır (Kurnaz, 2023: 205). Bahse konu tartışmaya dair bu çalışma ile bulguları ışığında iki hususun altını çizmek gerekmektedir. İlk olarak Uİ'nin ve teorilerinin sonunun geldiğine yönelik iddiaların temellendirilmesinde kullanılan bu yerleşik sorunlar, pozitivizm ile post-pozitivizmin ve bunların taraf olduğu son büyük tartışmanın disiplin nezdinde bilimsel bir tıkanıklığa sebebiyet verdiğini göstermektedir. Nitekim Uİ'ye dair “Son” tartışmaları zamansal olarak Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışması dönemindeyken yaşanmıştır. Bununla birlikte bu tartışmanın temellendirmesinde kullanılan örneğin disiplinin Batı merkezliği gibi sorunlar çalışmada da vurgulandığı üzere hem pozitivizmin hem de post-pozitivizmin neden olduğu sorunlardır. Benzer şekilde Uİ örneğinin hala

daha maskülen bir karakterde ise bu da post-pozitivist Uİ teorilerinin vaat ettikleri özgürleşmeyi sağlayamadığı anlamına gelmektedir. Özetle yerleşik sorunlar ya pozitivizm ile post-pozitivizmin birlikte yol açtıkları sorunlardır ya da post-pozitivist Uİ teorilerinin pozitivizmi aşamadığı noktalardır.

İkinci olarak, ontolojiye dair epistemolojik bir tartışmanın yürütüldüğü ve iki tarafça da ontolojinin epistemolojiye indirildiği Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışmasının gündeminden uzaklaşarak ontolojiyi önceleyen yapı-yapan tartışması gibi konuların Uİ'nin gündeminde daha fazla yer edinmesi, çalışma kapsamında vurgulanan kıskaçın disiplin nezdinde aşılmasına katkı sağlayabilecektir. Zira gerçekliğin (ontolojinin) mahiyeti, kapsamı, özü, biçimi, geçişsiz ve geçişli boyutları üzerine tartışma yürütmeden gerçekliğin bilgisine (epistemolojisine) ve gerçekliğe dair bilginin edinimine dair yöntem bilime (metodolojiye) odaklanmak abesle iştigaldir. Nitekim Uİ'nin devlet ve Batı merkezilik, maskülen yapı, statükocu doğa gibi önemli yerleşik sorunları epistemolojik ya da metodolojik değil ontolojik sorunlardır. Bu bakımdan disiplinde Alexander Wendt ile daha doğrudan bir şekilde tartışılmaya başlanan yapı-yapan tartışması gibi ontolojik tartışmaların Uİ'nin tüm bu sorunlarını aşmak adına daha fazla işlevselleştirilmesi gerekmektedir (Wendt, 2009). Üçüncü olarak; pozitivizm ile post-pozitivizm Uİ nezdinde farklı yollardan aynı bilimsel tikanıklığa sebebiyet vermişken, bu durumu aşmak için disiplin mensupları açısından öncelikli amaç, “gerçekten” farklılık yaratabilecek alternatif bilim felsefelerini gündeme almak olmalıdır. Zira çalışmada da ortaya konduğu üzere pozitivizm ile post-pozitivizm farklı yollardan aynı sorunlara yol açan ontolojik, epistemolojik ve metodolojik taahhütlere sahiptir. O halde Uİ'nin bugüne kadarki seyrini değiştirebilecek ölçüde ve başta farklı ontolojik bakış açılarına sahip bilim felsefelerini gündeme almak bir gerekliliktir.

Çünkü her biri birbiriyle ilişkili ontoloji, epistemoloji ve metodoloji üçlüsünde ontoloji ile ontolojik farklılık bilim felsefeleri arasında esas ayrımı yaratacak bir önceliğe sahiptir. Çalışma kapsamında da vurgulandığı üzere, pozitivizm ile post-pozitivizmin aynı epistemolojik yanığı üzerinden disiplinin ontolojisini eksik bıraktığı göz önüne alındığında Uİ'nin farklı ontolojik yaklaşımları olan bilim felsefelerini gündemine alması gerekliliği ortadadır. Bu bakımdan sosyal bilimlerin genelinde öne çıkan ve fakat Uİ nezdinde ya dışlanan ya da henüz tartışılmaya yeni başlanan bilim felsefeleri diyalektik materyalizm ile Eleştirel Gerçekçiliktir. Bunlardan uzun süre Uİ'den dışlanan diyalektik materyalizm varlığı oluş şeklinde kavrayan ontolojisiyle değişimin siyasal bir bilim felsefesi olarak değerlendirilmektedir (Avcı, 2022: 19-58). Eleştirel Gerçekçilik ise katmanlı-tabakalaşmış ontoloji anlayışıyla pozitivizm ile post-pozitivizmi uzlaştırmakta ve fakat onlardan farklı bir yol sunmaktadır (Fleetwood, 2014: 182). Özetle, Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışmasında olduğu gibi farklıymış gibi görünüp ortaklaşarak değil, gerçek manada farklılaşarak yapılacak olan ontoloji temelinde bir bilim felsefesi tartışmasına disiplin nezdinde ihtiyaç vardır. Tüm bu noktalardan hareketle, Uİ için artık post-postpozitivist bir dönemden bahsetmenin ve disiplini yeni teorik tartışmaların gündemine açmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tartışmalarda Pozitivizm/Post-pozitivizm tartışmasında olduğu gibi tarafların birbirlerini tümünden reddettikleri değil, ontolojinin öncelendiği, belli bir yargısal rasyonelliğin arandığı ve bu kapsamda epistemolojik çoğulculuğun gözetildiği bir çerçeve temel alınmalıdır.

Kaynakça

- Ağcan, M. A. (2014). *Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi*. E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (1.Baskı, 77-132) içinde. İletişim Yayınları.
- Aksoy M. ve Kurnaz, İ. (2023). *Paradigmalar Arası Tartışma*. M. Aksoy (Ed.), *Uluslararası İlişkilerin Tarihi ve Teorik Tartışmalar* (1. Baskı, 109-146) içinde. Orient Yayınları.
- Aksoy, M. ve Arslantaş, E. (2023). *Uluslararası İlişkilerde İkinci Büyük Tartışma: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması*. M. Aksoy (Ed.), *Uluslararası İlişkilerin Tarihi ve Teorik Tartışmalar* (1. Baskı, 109-146) içinde. Orient Yayınları.
- Alain, M. (1994). *Le nouveau moyen age*. (1. Baskı). Le Grand Livre Du Mois.
- Anlı, Ö. F. (2013). Bir Karşıt-Bilim Tezi Olarak Dilsel Görelilik: Wittgenstein, Kuhn, Rorty, Feyerabend. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 145-169. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/803780>.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. (1. Baskı). University of Minnesota Press.
- Ashley, R. K. (1984). The Poverty of Neorealism. *International Organization*, 38(2), 225-286. <https://doi.org/10.1017/S0020818300026709>.
- Ateş, D. (2010). Egemenlik, Anarşi ve Roma Statüsü. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(24), 1-34.
- Avcı, Y. (2022). *Diyalektik Materyalizm ve Küresel İlişkilerin Öznesi Olarak Sınıf*. (1. Baskı). Billur Yayınevi.
- Avcı, Y. (2017). *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Tina Sendromu: Pozitivizmin Davranışsalcı Altın Çağı ve Simülasyon*. (1. Baskı). Dora Basım Yayın.
- Avcı, Y. (2023). *Uluslararası İlişkilerde İdealizm-Realizm Tartışması*. M. Aksoy (Ed.), *Uluslararası İlişkilerin Tarihi ve Teorik Tartışmalar* (1. Baskı, 55-108) içinde. Orient Yayınları.
- Avcı, Y. ve Aydın, M. S. (2021). Dünya-Sistemi Teorisi: Temel Aksiyomları ve Uluslararası İlişkiler Disiplinine Katkıları. *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(12), 1-12.
- Aydınlı, E., Kurubaş, E. ve Özdemir, H. (2017). *Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*. (2. Baskı). Küre Yayınları.
- Banerjee, S. (2016). The Rise and Fall of Positivism. *Breakthrough*, 18 (3), 24-36.
- Banks, M. (1985). *The Inter-Paradigm Debate*. M. Light ve A. J. R. Groom (Ed.), *International Relations: A Handbook of Current Theory* (1. Baskı, 7-26) içinde. Pinter Publishers.
- Berger, M. T. (2001). The nation-state and the challenge of global capitalism. *Third World Quarterly*, 22(6), 889–907. DOI: 10.1080/01436590120099704.
- Bhaskar, R. (2009). *Scientific Realism and Human Emancipation*. (2. Baskı). Routledge.
- Bhaskar, R. (2018). *Gerçekçi Bilim Teorisi*. (1. Baskı). (S. Oğuz, Çev.). Akılçelen Kitaplar.
- Biersteker, T. J. (1989). Critical Reflections on Post-Positivism in International Relations. *International Studies Quarterly*, 33(3), 263-267. <https://www.jstor.org/stable/2600459>.
- Bleiker, R. (1997). Forget IR Theory. *Alternatives*, 22(1), 57-85. https://doi.org/10.1057/9780230286429_3.

- Bostanoğlu, B. (2008). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*. (2. Baskı). İmge Kitabevi
- Bostanoğlu, B. ve Okur, M. A. (2009). *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya-Medeniyetler ve Robert W. Cox*. (2. Baskı). İmge Kitabevi.
- Bottomore, T. B. (1977). *Toplumbilim*. (1. Baskı). Doğan Yayınları.
- Brown, S. (1988). Feminism, International Theory, and International Relations of Gender Inequality. *Millennium*, 17(3), 461-475. <https://doi.org/10.1177/03058298880170031101>.
- Bryant, C. G. A. (1985). *Positivism in Social Theory and Research*. (1. Baskı). MacMillan.
- Burian, R. M. (1984). *Scientific Realism and Incommensurability: Some Criticisms of Kuhn and Feyerabend*. R. S. Cohen ve M. W. Wartofsky (Ed.), *Methodology, Metaphysics and the History of Science* (1. Baskı, 1-31) içinde. Springer.
- Buzan, B. (2008). *The Timeless Wisdom of Realism?*. S. Smith, K. Booth, M. Zalewski (Ed.), *International Theory: Positivism and Beyond* (10. Baskı, 47-65) içinde. Cambridge University Press.
- Cemgil, C. (2021). Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Siyasi İktisat Teorisinde Robert Cox ve Eleştirel Teori: Marx, Vico ve Tarihin Yapımı. *Politik Ekonomik Kuram*, 5(2), 209-221. Doi: 10.30586/pek.972946.
- Chowdhry, G. ve Nair, S. (2004). *Introduction: Power in a postcolonial world: race, gender, and class in international relations*. G. Chowdhry ve S. Nair (Ed.), *Power, Postcolonialism and International Relations Reading Race, Gender and Class* (1. Baskı, 1-33) içinde. Routledge.
- Coşkun, B. (2021). Doğanın Metalaştırılması: Aydınlanmanın Diyalektiğinin Zirvesi. *Mülkiye Dergisi*, 45(3), 771-792. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2163882>.
- Cox, R. W. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium Journal of International Studies*, 10(2), 126-157. <https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>.
- Çiftçi, K. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: “Rıza”ya Dayalı “Hegemonya”dan “İmparatorluk” Düzenine. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 203-219. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1145017>.
- Dağı, İhsan D. (2003). *Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları*. A. Eralp (Der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* (5. Baskı, 185-226) içinde. İletişim Yayınları.
- Devetak, R. (2005). *Postmodernism*. S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit ve J. True (Ed.), *Theories of International Relations* (3. Baskı, 161-188) içinde. Palgrave Macmillan.
- Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, R. L. (1971). *Contending Theories of International Relations*. (2. Baskı). J. B. Lippincott Company.
- Edkins, J. (1999). *Poststructuralism & International Relations Bringing the Political Back In*. (1. Baskı). Lynne Rienner Publishers.
- Edkins, J. (2007). *Poststructuralism*. M. Griffiths (Ed.), *International Relations Theory for Twenty-First Century: An Introduction* (1. Baskı-88-99) içinde. Routledge.
- Egan, K. (1998). *The Educated Mind: How Cognitive Tools Shape Our Understanding*. (1. Baskı). The University of Chicago Press.

- Emeklier, B. (2011). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar. *Bilge Strateji*, 2(4), 139-184. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43508>.
- Falk, W. D. (1976). Hume on is and ought. *Canadian Journal of Philosophy*, 6(3), 359-378. <https://doi.org/10.1080/00455091.1976.10716155>.
- Feichtinger, J., Fillafer, F. L. ve Surman, J. (2018). *The Worlds of Positivism: A Global Intellectual History, 1770–1930*. (1. Baskı). Palgrave Macmillan.
- Fernandes, V. R. (2016). Idealism and Realism in International Relations: An Ontological Debate. *E-Journal of International Relations*, 7(2), 15-25.
- Feyerabend, P. (1993). *Against Method*. (3. Baskı). Verso Books.
- Finnegan, R. B. (1972). International Relations: The Disputed Search for Method. *The Review of Politics*, 34(1), 40-66. <https://doi.org/10.1017/S0034670500025912>.
- Fleetwood, S. (2014). *Bhaskar and Critical Realism*. P. Adler, P. D. Gay, G. Morgan ve M. Reed (Eds), *The Oxford Handbook of Sociology, Social Theory and Organization Studies Contemporary Currents* (1. Baskı, 182-220) içinde. Oxford University Press.
- Fluck, M. (2017). *The Concept of Truth in International Relations Theory Critical Thought Beyond Post-Positivism*. (1. Baskı). Palgrave Macmillan.
- Fukuyama, F. (2020). *The End of History and The Last Man*. (1. Baskı). Penguin Books.
- Gaddis, J. L. (1992). International Relations Theory and the End of the Cold War. *International Security*, 17(3), 5-58. <http://www.jstor.org/stable/2539129?origin=JSTOR-pdf>.
- Gamble, A. (1999). Marxism after Communism: Beyond Realism and Historicism. *Review of International Studies*, 25(5), 127-144. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210599001278>.
- Geller, D. S. ve Vasquez, J. A. (2004). The Construction and Cumulation of Knowledge in International Relations: Introduction. *International Studies Review*, 6(4), 1-6. <https://doi.org/10.1111/j.1521-9488.2004.00446.x>.
- George, J. (1995). Realist “Ethics”, International Relations, and Post-modernism: Thinking Beyond the Egoism-Anarchy Thematic. *Millennium: Journal of International Studies*, 24(2), 195-223. <https://doi.org/10.1177/03058298950240020301>.
- Halliday, F. (2000). International Relations Theory and the Post-Cold War Period. *METU Studies in Development*, 27(3-4), 235-263. <http://dx.doi.org/10.60165/metusd.v27i2.133>.
- Hartung, F. E. (1945). The Social Function of Positivism. *Philosophy of Science*, 12(2), 120-133. <https://www.jstor.org/stable/184283>.
- Hassard, J. (1993). *Sociology and Organization Theory: Positivism, Paradigms and Postmodernity*. (1. Baskı). Cambridge University Press.
- Hira, İ. (2000). Max Weber’in Yöntem Anlayışı. *Bilgi*, (2), 45-58.
- Hjørland, B. (2005). Empiricism, Rationalism and Positivism in Library and Information Science. *Journal of Documentation*, 61(1), 130-155. <https://doi.org/10.1108/00220410510578050>.
- Hobson, J. (2007). Is critical theory always for the white West and for Western imperialism? Beyond Westphalian towards a post-racist critical IR. *Review of International Studies*, 33, 91-116. doi:10.1017/S0260210507007413.
- Hobson, J. M. (2012). *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760–2010*. (1. Baskı). Cambridge University Press.

- Hoffman, M. (1989). *Critical Theory and the Inter-paradigm Debate*. H. C. Dyer ve L. Mangasarian (Ed.), *The Study of International Relations* (1. Baskı, 60-86) içinde. Palgrave Macmillan.
- Hollis, M. ve Smith, S. (1991). *Explaining and Understanding International Relations*. (1. Baskı). Clarendon Press.
- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (1969). *Dialectic of Enlightenment*. (1. Baskı). Continuum International Publishing Group.
- Houghton, D. P. (2008). Positivism ‘vs’ Postmodernism: Does Epistemology Make a Difference?. *International Politics*, 45(2), 115-128. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ip.8800222>.
- Hoyle R. H., Harris M. K. ve Judd C. M. (2009). *Research Methods in Social Relations*. (8. Baskı). Wadsworth.
- Huntington, S. P. (2002). *The Clash of Civilizations and The Remaking of World*. (Re-issue Basım). Simon & Schuster.
- Isaeva, N., Bachmann, R., Bristow, A. ve Saunders, M. N. K. (2015). Why the Epistemologies of Trust Researchers Matter. *Journal of Trust Research*, 5(2), 153-169. <https://doi.org/10.1080/21515581.2015.1074585>.
- Jackson, P. T. (2010). *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*. (1. Baskı). Routledge.
- Kaplan, M. (1957). *System and Process in International Politics*. (1 Baskı). Wiley and Sons.
- Kaps, K. ve Komlosy, A. (2013). Centers and Peripheries Revisited: Polycentric Connections or Entangled Hierarchies?. *Review (Fernand Braudel Center)*, 36(3-4), 237–264. <https://www.jstor.org/stable/90000017>.
- Keohane R O (1989). *International Institutions and State Power*. (1. Baskı). Westview Press.
- Kolakowski, L. (1968). *Alienation of Reason: A History of Positivist Thought*. (1. Baskı). Doubleday & Company.
- Kolasi, K. (2018). Uluslararası İlişkilerde Sosyal Ontoloji Kavrayışının Meta-Teorik Eleştirisi. *Uluslararası İlişkiler*, 15(59), 3-18. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.523818>.
- Kolasi, K. (2020). Postyapısalcılığın Söylemsel Ontolojisinin Eleştirisi: Uluslararası İlişkilerde Söylem Dışı Alan ve Eleştirel Gerçekçilik. *Uluslararası İlişkiler*, 17(65), 83-100. DOI: 10.33458/uidergisi.660652.
- Kurki, M. ve Wight, C. (2013). *International Relations and Social Sciences*. T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3. Baskı, 14-35) içinde, Oxford University Press.
- Kurnaz, İ. (2023). *Uluslararası İlişkiler Disiplininin Sonu Tartışmaları*. M. Aksoy (Ed.), *Uluslararası İlişkilerin Tarihi ve Teorik Tartışmalar* (1. Baskı, 203-291) içinde. Orient Yayınları.
- Lake, D. A. (2013). Theory is Dead Long Live Theory: The End of the Great Debates and the Rise of Eclecticism in International Relations. *European Journal of International Relations*, 19(3), 567–587. <https://doi.org/10.1177/1354066113494330>.
- Lapid, Y. (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era. *International Studies Quarterly*, 33(3), 235-254. <https://doi.org/10.2307/2600457>.

- Linklater, A. (1994). Dialogue, Dialectic and Emancipation in International Relations at the End of the Post-War Age. *Millennium: Journal of International Studies*, 23(1), 119-131. <https://doi.org/10.1177/03058298940230010801>.
- Martill, B. ve Schindler, S. (2020). *Introduction: theory as ideology in International Relations*. B. Martill ve S. Schindler (Ed.), *Theory as Ideology in International Relations The Politics of Knowledge* (1. Baskı, 1-17) içinde. Routledge.
- Marx, K. ve Engels, F. (1998). *The German Ideology*. (Paperback Edition). Prometheus Books.
- Milner, H. (1991). The assumption of anarchy in international relations theory: a critique. *Review of International Studies*, 17(1), 67-85. DOI: 10.1017/S026021050011232X.
- Moses, J. W. ve Knutsen, T. (2020). *Bilmenin Yolları: Toplumsal ve Siyasal Araştırmalarda Rakip Metodolojiler* (1. Baskı). (K. İlbaşı ve E. B. Ersöz, Çev.). Küre Yayınları.
- Narski, I. S. (2006). *Pozitivizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*. O. Geridönmez (Ed.), *Pozitivizm Bilim ve Düşünce 3. Kitap* (s. 21-114) içinde. Evrensel Basım Yayın.
- Navon, E. (2001). The 'Third Debate' Revisited'. *Review of International Studies*, 27(4), 611-625. <https://www.jstor.org/stable/20097763>.
- Nawaz, R. ve Murtaz, S. H. (2020). Return of Meta-Narrative or End of Great Debate: Reflections on Complex International Relations Theory Traversing the Debates and Discourses of Social Sciences. *Journal of Historical Studies*, 6(1), 73-90.
- Neufeld, M. (1993). Reflexivity and International Relations Theory. *Millenium-Journal Of International Studies*, 22(1), 53-76. <https://doi.org/10.1177/030582989302200105>
- Osiander, A. (2001). Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*, 55(2), 251-287. <https://www.jstor.org/stable/3078632>.
- Park, Y., Konge, L. ve Artino, A. R. (2020). The Positivism Paradigm of Research. *Academic Medicine: Journal of the Association of American Medical Colleges*, 95(5), 690-694. <http://dx.doi.org/10.1097/ACM.0000000000003093>.
- Patomaki, H. ve Wight, C. (2000). After Postpositivism? The Promises of Critical Realism. *International Studies Quarterly*, 44, 213-237. <https://doi.org/10.1111/0020-8833.00156>.
- Petroski, K. (2011). Is Post-Positivism Possible?. *German Law Journal*, 12(2), 663-692. doi:10.1017/S2071832200017053.
- Pickard, A. J. (2013). *Research Methods in Information*. (2. Baskı). Facet Publishing.
- Prigogine, I. ve Stengers, I. (1984). *Order Out Of Chaos: Man's New Dialogue With Nature*. (1. Baskı). Bantam Books.
- Rengger, N. J. (2005). *International Relations, Political Theory and the Problem of Order Beyond International Relations Theory?*. (2. Baskı). Routledge.
- Rengger, N. ve Hoffman, M. (1992). *Modernity, Postmodernism and International Relations*. J. Doherty, E. Graham ve M. Malek (Eds), *Postmodernism and the Social Sciences* (1. Baskı, 127-147) içinde, Palgrave Macmillan.
- Richmond, O. P. ve Graef, J. J. (2012). Citing Old and New IR: From Positivism to Post-Colonialism. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 11(3), 60-78. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/19297>.
- Rumelili, B. (2014). *İnşacılık/Konstruktivizm*. E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (1. Baskı, 151-174) içinde. İletişim Yayınları.

- Russell, B (2004). *History of Western Philosophy*. (1. Baskı). Routledge.
- Scharff, R. C. (1995). *Comte After Positivism*. (1.Baskı). Cambridge University Press.
- Schweller, R. (2016). The Balance of Power in World Politics. *Politics: Oxford Research Encyclopedias*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.119>.
- Shafer, D. Michael (1989). *Deadly Paradigms: The Failure of U.S. Counterinsurgency Policy*. (2. Baskı). Princeton University Press.
- Shaw, J. (2017). Was Feyerabend an anarchist? The structure(s) of ‘anything goes’. *Studies in History and Philosophy of Science*, 1-11. <http://dx.doi.org/10.1016/j.shpsa.2017.06.002>.
- Skolimowska, A. (2017). Identity Issue in International Relations: Constructivist Approach. *Athenaeum Polish Political Science Studies*, 56, 179-192. DOI: 10.15804/athena.2017.56.11.
- Smith, S. (1992). The Forty Years’ Detour: The Resurgence of Normative Theory in International Relations. *Millennium*, 21(3), 489-506. <https://doi.org/10.1177/03058298920210030301>.
- Smith, S. (2008). *Positivism and Beyond*. S. Smith, K. Booth ve M. Zalewski (Ed.), *International Theory: Positivism and Beyond* (10. Baskı, 11-46) içinde. Cambridge University Press.
- Sobayi, W. M. (2021). Influence of Positivism on Social Science: A Literature Review. *Research on Humanities and Social Sciences*, 11(23), 9-15. <https://doi.org/10.7176/RHSS/11-23-02>.
- Sorensen, G. (1998). IR theory after the Cold War. *Review of International Studies*, 24(5), 83-100. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210598000837>.
- Söker, Ç. ve Özlük, E. (2018). Uluslararası İlişkilerde Çevreyi Merkeze Taşımak: Temel Yaklaşımlar ve Tartışmalar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 227-262. DOI: 10.17550/akademikincelemeler.310117.
- Staton, S. F. (2011). *Deconstruction*. D. Ann (Ed.), *Theory into Practice: An Introduction to Literary Criticism* (3. Baskı, 138-160) içinde. Wadsworth Publishing.
- Steinmetz, G. (2005). *The Politics of Method in the Human Sciences: Positivism and Its Epistemological Others*. (1. Baskı). Duke University Press.
- Sullivan, C. J. (2015). Conceptualizing The Collapse: Stalin, Gorbachev, and The Downfall Of The USSR. *East European Quarterly*, 43(4), 243-264.
- Şatana, N. S., (2015). Uluslararası İlişkilerde Bilimsellik, Metodoloji ve Yöntem. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 11-33. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463026>.
- Turner, J. H., Beeghley, L. ve Powers C. H. (2012). *The Emergence of Sociological Theory*. (7. Baskı). SAGE Publications.
- Ülman, B., Balta-Paker, E. ve Ağcan, M. A. (2011). “Uluslararası” Fikri, Epistemolojik Yanılgı ve Eleştirel Gerçekliğin İmkânları. *Uluslararası İlişkiler*, 8(30), 15-41. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540149>.
- Villa, R. D. ve Souza, M. (2014). Communities of International Relations in Emerging World: Neither Resistant to the Positivism nor Beyond Debates. *Journal of International Relations and Foreign Policy*, 2(3), 67-97. DOI: 10.15640/jirfp/xxxxxx.
- Waeber, O. (2008). *The Rise and Fall of the Inter-Paradigm Debate*. S. Smith, K. Booth ve M. Zalewski (Ed.), *International Theory: Positivism and Beyond* (10. Baskı, 149-185) içinde. Cambridge University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. (1. Baskı). Addison-Wesley.

- Wendt, A. E. (2013). Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası. *Uluslararası İlişkiler*, 10(39), 3-43. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540255>.
- Wendt, A. E. (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapı-Yapan Sorunu. *Uluslararası İlişkiler*, 6(23), 3-44. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540011>.
- Wullweber, J. (2015). *Postpositivist Political Theory*. M. T. Gibbons (Ed.), *The Encyclopedia of Political Thought* (1. Baskı, 1-12) içinde. John Wiley & Sons Ltd.
- Yalvaç, F. (2010). Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama. *Uluslararası İlişkiler*, 6(24), 3-32. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540019>.
- Yalvaç, F. (1991). *The Sociology of the State and the Sociology of International Relations*. M. Banks ve M. Shaw (Ed.), *State and Society in International Relations* (1. Baskı, 93-114) içinde. Harvester.
- Yalvaç, F. (2011). Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi. *Uluslararası İlişkiler*, 8(29), 71-99. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540122>.
- Yalvaç, F. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar*. R. Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (3. Baskı, 31-66) içinde. İletişim Yayınları.
- Yalvaç, F. (2012). *Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Temel Tartışmalar ve Eleştirel Gerçekçilik*. T. Arı (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-I* (1. Baskı, 1-35) içinde. MKM.
- Yalvaç, F. (2019). *Devlet*. A. Eralp (Ed.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* (9. Baskı, 15-52) içinde. İletişim Yayınları.
- Zhang, T. (2023). Critical Realism: A Critical Evaluation. *Social Epistemology*, 37(1), 15-29. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2080127>.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.